

a&ofondsgrafimediabranche

Grafimediabranche
Economische ontwikkeling
Rapportage over 2018

Opdrachtgever: A&O Fonds Grafimediabranche

Uitvoering en uitgave: GOC

Auteur: Drs. Jos Teunen

© GOC, augustus 2019

Contactgegevens:

GOC

Postbus 347, 3900 AH Veenendaal

Telefoon: 0318 - 53 91 11

E-mail: info@goc.nl

Internet: www.goc.nl

Bronvermelding:

“Grafimediabranche economische ontwikkeling rapportage over 2018. GOC, Veenendaal, augustus 2019.”

De informatie in deze publicatie is volledig gebaseerd op officiële bronnen uit CBS Statline, UWV Databank en publicaties, en GOC survey onderzoek onder grafische bedrijven. Bij alle cijfers zijn de bronnen vermeld. Alle informatie is met de grootste zorgvuldigheid verzameld, bewerkt en gepresenteerd. Overname van gegevens uit deze publicatie is toegestaan onder vermelding van *“Bron: Grafimediabranche economische ontwikkeling rapportage over 2018. GOC, Veenendaal, augustus 2019”*. Bronvermelding is verplicht.

Inhoud

Samenvatting	4
1. Bedrijven	9
2. Oprichtingen, fusies en overnames en faillissementen	11
3. Werkgelegenheid en werkloosheid	13
4. Omzet	15
5. Import en export	17
6. Producentenprijzen	22
7. Financiële gegevens	23
8. Investerings	30
9. Conjunctuurbeeld van ondernemers	31
9.1 Productieverloop	33
9.2 Bezettingsgraad	35
9.3 Productiecapaciteit	37
9.4 Omzet	38
9.5 Orderontvangst	39
9.6 Belemmeringen	40
9.7 Concurrentiepositie	41
9.8 Economisch klimaat	42
9.9 Bedrijfsresultaat	43
9.10 Totaalbeeld 2018	45
9.11 Ontwikkeling eerste kwartaal 2019	46
9.12 Ontwikkeling grafimediabranche vergeleken met totale industrie	47

Samenvatting

De cijfers in deze rapportage kunnen ingedeeld worden naar de volgende vier hoofdonderwerpen:

1. De samenstelling en ontwikkeling van het aantal bedrijven en de werkgelegenheid (H. 1 t/m 3);
2. De ontwikkeling van de omzet en de prijzen (H. 4 t/m 6);
3. De financiële resultaten en investeringen (H. 7 en 8);
4. Het beeld dat ondernemers hebben van de economische conjunctuur (H. 9).

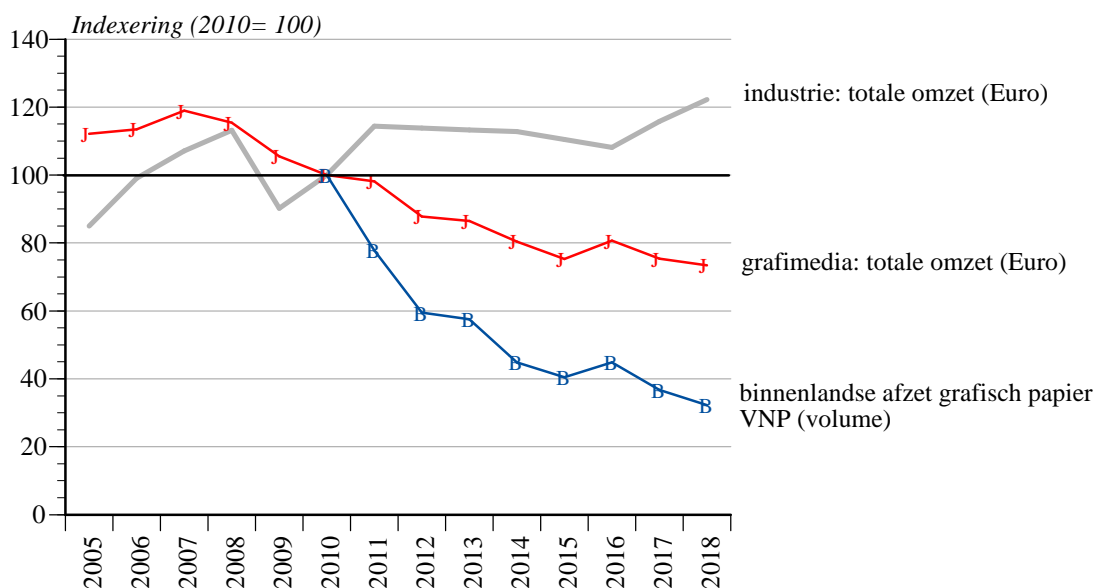
1. Bedrijven en werkgelegenheid

Het totaal aantal bedrijven en de totale werkgelegenheid nemen al langere tijd af en de verwachting is dat dit ook in 2019 het geval zal zijn. De teruggang is het grootst onder de middelgrote en grotere bedrijven, waardoor de gemiddelde bedrijfsgrootte eveneens afneemt. Het aantal eenmanszaken is redelijk stabiel. De teruggang in bedrijven dan wel vestigingen vindt, met uitzondering van Zeeland, in alle provincies plaats maar is in absolute aantallen het grootst in de provincies Noord- en Zuid-Holland. Verhoudingsgewijs vindt de teruggang het sterkst plaats in de provincies Drenthe, Utrecht en Flevoland. Het aantal nieuw opgerichte bedrijven, voornamelijk eenmanszaken, is eveneens sterk teruggelopen. Tijdens de ergste jaren van de economische crisis, 2010-2013, nam het aantal fusies en overnames sterk toe. In 2017 is dit weer tot een veel lager niveau teruggezakt. De werkgelegenheid onder zowel werknemers als zelfstandigen loopt eveneens terug. Het aandeel van zelfstandigen binnen de totale werkgelegenheid neemt echter toe. De werkloosheid binnen de branche daalt inmiddels snel. Enerzijds omdat de instroom in de WW terugloopt, anderzijds omdat een groot deel van de instroom inmiddels geen aanspraak meer op de WW kan maken. Uit UWV-rapportages over 2016 blijkt dat 31,3% van de grafische uitstroom uit de WW werkherovating betrof en 39,7% het bereiken van de maximale uitkeringsduur. Wel vinden door het aantrekken van de arbeidsmarkt grafische werklozen weer gemakkelijker een baan. Het grafische werkloosheidspercentage is daarmee een stuk lager geworden, maar nog altijd tweemaal zo hoog als het landelijk gemiddelde (7,1% versus 3,6%). Bovendien daalt de landelijke werkloosheid nog steeds terwijl de grafische werkloosheid vanaf mei 2019 weer is gaan groeien als gevolg van het faillissement van de RotoSmeets-groep.

2. Omzet en prijzen

De omzet in de grafimediabranche loopt structureel terug. Dat geldt zowel voor de totale omzet als de omzet voor de binnenlandse markt (zie grafiek 15a). Oplevingen zijn sporadisch en slechts tijdelijk van aard. Vergeleken met de totale industrie reageert de grafimediabranche niet of nauwelijks op een opleving van de economische conjunctuur, terwijl dit wel het geval is met de totale industrie. 2018 was een goed jaar voor de Nederlandse economie, waar de industrie volop van profiteerde. Voor 2020 wordt een toename van de koopkracht verwacht waardoor de consumentenbestedingen op de binnenlandse markt zullen groeien. Vroeger profiteerde de grafische industrie daar sterk van, hetgeen zichtbaar werd in de omzetgroei en toename van de werkgelegenheid. De grafische industrie reageerde altijd wel iets vertraagd op een economische opleving, maar groeide daarna wel sterker dan de gehele industrie. Sinds de opkomst van digitale communicatiemiddelen midden jaren negentig is deze samenhang voor de grafische industrie doorbroken. Dit verklaart de trendbreuk bij de grafimediabranche terwijl deze wel zichtbaar blijft voor de gehele industrie. In 2016 was sprake van een kortstondige opleving die echter niet doorzette in de jaren daarna. De omzet over alle maanden van het jaar ligt in 2017 en 2018 voortdurend onder het niveau van 2016. Vooral de binnenlandse omzet van de grafimediabranche daalt sterk.

Grafiek 15a. Ontwikkeling van de omzet in de industrie en de grafimediabranche

Bron: CBS/VNP jaarverslag 2018/bewerking GOC

De terugloop in de omzet is ook goed af te lezen in de jaarlijks dalende volumes papierverbruik in de grafische industrie. Uit cijfers over de binnenlandse afzet van grafisch papier door de Nederlandse papier- en kartonfabrikanten blijkt eveneens een sterke terugloop van grafisch papier, terwijl dit niet het geval is bij verpakkingspapier en -karton. Wellicht dat de VNP volumecijfers niet de gehele handel in grafisch papier omvatten, maar de trend is wél heel duidelijk. Deze ontwikkeling geldt voor de branche in zijn geheel, maar voor individuele bedrijven kan de situatie sterk afwijken.

De export van grafische producten was in 2016 uitzonderlijk hoog, waarvan ook een deel van de Nederlandse grafische bedrijven heeft geprofiteerd. In 2017 is deze export ook nog hoog maar toch minder dan in 2016. In 2018 valt de export nog verder terug. De omzet van grafische producten, waarbij alleen gerekend wordt met de waarde van goederen ongeacht de branche die deze waarde heeft toegevoegd, is in 2017 wel toegenomen. Ruim een derde van de export van grafische producten bestaat uit doorvoerhandel, maar ook de export van in Nederland geproduceerde grafische producten is in 2018 gegroeid. De belangrijkste handel landen zijn Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk. Duitsland is voor de import de belangrijkste handelspartner, een kwart van alle import van grafische goederen komt hier vandaan. Voor de export is België de belangrijkste handelspartner waar bijna een kwart van de export naar toe gaat. Voor de import van drukwerk uit het buitenland worden Polen en Denemarken belangrijker. De import uit China wisselt per jaar, maar lijkt niet veel sterker te worden. Voor de uitvoer van drukwerk wordt België iets minder belangrijk, maar staat nog wel op de eerste plaats. Duitsland dat op de tweede plaats staat wordt juist belangrijker. Een belangrijk deel van de import én de export bestaat uit boeken. Ook op de binnenlandse markt zit de verkoop van fysieke boeken weer in de lift.

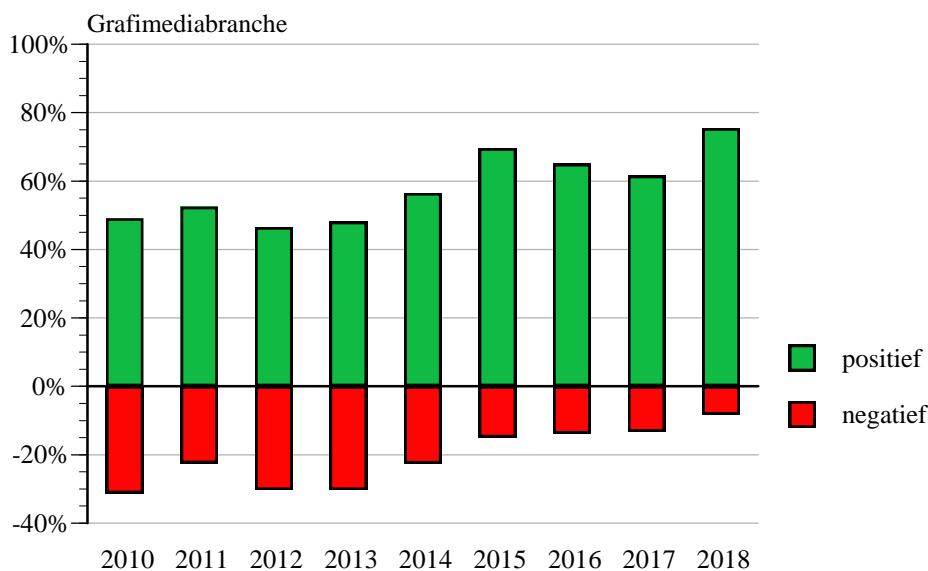
De prijzen voor drukwerk hebben zich in 2018 gunstig ontwikkeld, maar ook de inkooprijzen voor papier zijn gestegen. Met name de prijzen voor drukwerk voor de binnenlandse markt zijn nog steeds onder het niveau van 2015 en daarvoor. De prijzen van drukwerk op de buitenlandse markt zijn daarentegen wel toegenomen in deze periode.

3. Financiële resultaten en investeringen

De netto winstmarge, die berekend is op brancheniveau op basis van de posten uit de resultatenrekening en de balans over alle grafische bedrijven, is in 2017 3,5% geweest. Dit is ongeveer gelijk aan het niveau van 2016 (3,4%) De jaren daarvoor was dit met uitzondering van 2014 veel lager. In 2013 was de netto winstmarge zelfs negatief. Nog niet bekend is of de wat betere score in 2016 en 2017 zich heeft doorgezet in 2018. De debt ratio van het totale vermogen is in 2017 gestegen naar 75,9%. Dit betekent dat gemiddeld driekwart van het vermogen door vreemd kapitaal is gefinancierd. De investeringen in het machinepark zijn door de economische crisis sterk teruggelopen. Dit geldt zowel voor het totaal binnen de branche als voor het gemiddelde bedrag per bedrijf. Het totaal aan investeringen in computerapparatuur varieerde in de afgelopen jaren, maar groeide tot 2016 wel duidelijk als gemiddelde bedrag per bedrijf. In 2017 zijn de investeringen in computerapparatuur en software juist weer teruggevallen en dat van het machinepark gegroeid. Gemiddeld investeerde in 2017 een bedrijf voor 4.300 Euro in computerapparatuur en software en voor 63.000 Euro in machines. Als investeringsmotief vindt er een verschuiving plaats van uitbreiding naar vervanging van apparatuur. Investeringsmotieven met als doel efficiencyverbetering liepen tussen 2010 en 2018 terug, met uitzondering van 2017.

Uit cijfers van de eigen jaarlijkse economische enquête blijkt dat het aandeel van bedrijven die een negatief bedrijfsresultaat behalen sinds enkele jaren afneemt van boven 25% naar inmiddels 8% (zie grafiek 12a). Deels is dit veroorzaakt doordat bedrijven hun activiteiten beëindigden, maar deels ook via de weg van reorganisaties waarbij structureel kosten werden gereduceerd.

Grafiek 12a. Percentage bedrijven met positief of negatief bedrijfsresultaat

Bron: GOC Enquête economische- en arbeidsmarktontwikkeling 2010-2019

4. Conjunctuurbeeld ondernemers

Op negen onderwerpen wordt een indruk van de conjunctuur in de branche gegeven op basis van het beeld dat ondernemers daarvan hebben. Per kwartaal wordt over 2016, 2017 en 2018 hun mening over deze onderwerpen in beeld gebracht. Meest opvallend bij alle negen onderwerpen is dat de grootste groep bestaat uit ondernemers die aangeven dat de omstandigheden voor hun bedrijf niet zijn veranderd. Het gevoel dat de economie in Nederland sterk in de lift zit wordt dus binnen de grafimediabranche niet zo gevoeld.

Over de bezettingsgraad, de productiecapaciteit en de ervaren belemmeringen treden er over de vier kwartalen in elk jaar veel minder verschillen op dan over het productieverloop, de omzet en de orderontvangst. Dat is verklaarbaar omdat de omzet ook structureel sterk wisselt over de kwartalen en maanden van het jaar. Kwartalen zouden dan ook in eerste instantie vergeleken moeten worden met overeenkomstige kwartalen van eerdere jaren. Het grilliger beeld bij productieverloop, omzet en orderontvangst is dus een natuurlijk patroon. Verder komt het patroon bij productieverloop, omzet en orderontvangst ook onderling sterk overeen, en dat is ook volgens verwachting.

Vergeleken met 2016 en 2017 zijn de scores in 2018 op deze productie-indicatoren net iets minder hoog. Daarmee bevestigen de ondernemers het beeld dat op basis van de harde cijfers is ontstaan. De bezettingsgraad bij grafische bedrijven ligt volgens de ondernemers tussen 70 en 75%. In de tweede helft van ieder jaar verbetert de bezettingsgraad om daarna weer terug te vallen. Grafische bedrijven hebben meer moeite hun productiecapaciteit goed af te stemmen op hun orders. Dit probleem doet zich vooral in het laatste kwartaal sterk voor. In 2018 had ruim een derde van de bedrijven een té grote dan wel een té kleine productiecapaciteit. Over een langere periode van 30 jaar is de bezettingsgraad structureel gedaald van gemiddeld 85% naar 74%. Deze verandering heeft zich in tien jaar voltrokken tussen 1999 en 2009. Aan de structurele daling kwam een eind omdat vanwege de economische crisis veel bedrijven hun activiteiten beëindigden en niet door het groeien van de omzet.

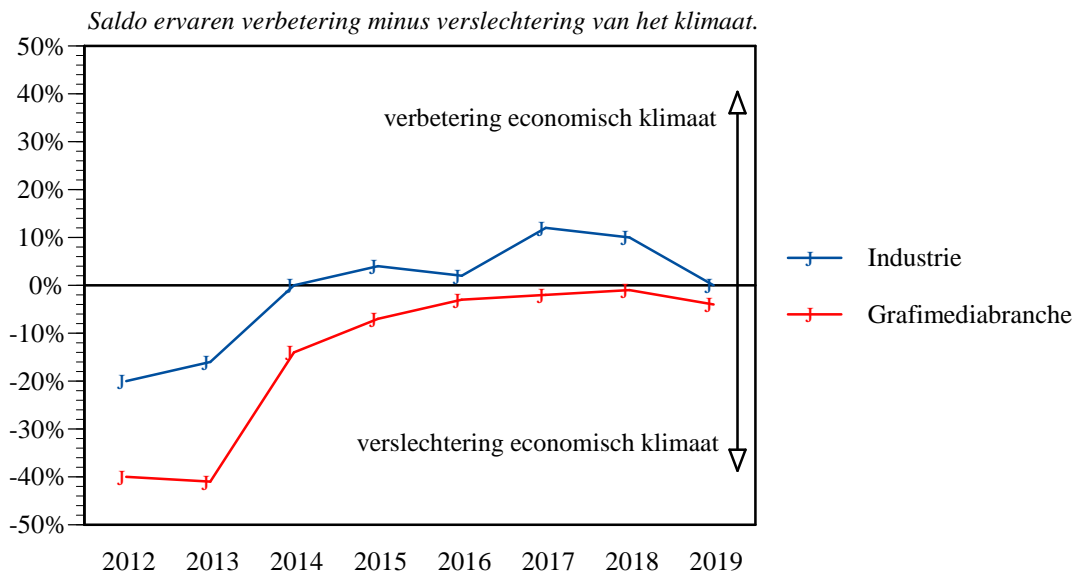
De belemmeringen die bedrijven in 2018 ervaren nemen toe ten opzichte van 2017. Als belangrijkste belemmering wordt nog steeds, en in toenemende mate, een onvoldoende vraag uit de markt genoemd. De snelste stijger onder de belemmeringen is het gebrek aan (geschoolde) arbeidskrachten. Begin 2017 meldde nog geen enkel bedrijf dit als hun belangrijkste belemmering, begin 2018 is dit 12% van de bedrijven en blijft daarna in geheel 2018 zo hoog.

Bedrijven hebben minder moeite met hun concurrentiepositie. In de eerste helft van 2018 vonden meer bedrijven dat hun concurrentiepositie was verbeterd dan verslechterd. In de tweede helft van 2018 verslechtert deze balans echter weer.

Begin 2018 verandert er iets in het economisch klimaat voor grafische bedrijven. Een groot aantal bedrijven meldt een verbetering van het economisch klimaat, maar een even groot deel meldt ook een verslechtering daarvan. Dit betekent een groeiende tweedeling binnen de branche van enerzijds bedrijven die kansen zien en anderzijds bedrijven die hun kansen juist zien afnemen. In de loop van 2018 ebt dan het optimisme bij een deel van de positieve bedrijven weg en wordt het saldo alsnog negatief.

Het totaalbeeld over 2018 laat daarom voornamelijk een negatief saldo tussen optimistische - en pessimistische bedrijven zien. Dit negatieve saldo is met name zichtbaar bij de omzetontwikkeling en de orderontvangst in 2018. Dit beeld zet zich ook in het eerste halfjaar van 2019 voort. In de totale industrie zijn er vanaf 2014 steeds meer bedrijven die een verbetering van het economisch klimaat ervaren dan een verslechtering. In de grafimediabranche is het beeld vooralsnog per saldo negatief, en verslechtert in 2018 zelfs iets (zie grafiek 17).

Grafiek 17. Economisch klimaat in de industrie en de grafimediabranche.

Bron: CBS/bewerking GOC

1. Bedrijven

Het totaal aantal bedrijven in de branche daalt al jaren en de verwachting is dat deze trend ook in 2019 en 2020 zal doorzetten. De daling wordt voornamelijk veroorzaakt door het verminderen van het aantal bedrijven met personeel in dienst. De daling is zowel bij het kleinbedrijf als bij het midden- en grootbedrijf te zien (tabel 1). Het aantal eenmanszaken is tijdens de economische crisisjaren redelijk stabiel gebleven, alhoewel het aantal in 2017 en 2018 iets is gedaald. Hierdoor neemt het aandeel van de eenmanszaken ten opzichte van het totaal ieder jaar verder toe. In 2007, een jaar vóór het begin van de economische crisis, was het aandeel eenmanszaken 44%, begin 2019 is dit aandeel gegroeid naar 57%.

Het totaal aantal bedrijven daalde tussen 2007 en 2019 met een kwart (-26,5%). Het aantal bedrijven groter dan 1 werkzame persoon (wp) daalde met 44%. Naar verhouding vond de grootste daling plaats bij de bedrijven groter dan 50 personen (-56%), direct gevolgd door de kleinere middenbedrijven van 10-49 personen (-54%) en in mindere mate was dit het geval bij het kleinbedrijf (-39%). Doordat er verhoudingsgewijs meer daling plaatsvond onder de grotere bedrijven wordt de gemiddelde bedrijfsgrootte binnen de branche ook kleiner. Deze gemiddelde bedrijfsgrootte hebben we op twee verschillende manieren berekend. De eerste manier door het totaal aantal werkende personen te delen door het totaal aantal bedrijven inclusief eenmanszaken. Deze berekening laat een daling van de gemiddelde bedrijfsgrootte zien van 9,3 wp in 2007 naar 7,0 wp in 2018.

Daarnaast hebben we een berekening gemaakt waarbij de eenmanszaken buiten beschouwing zijn gelaten. Dit geeft een reëler beeld van de gemiddelde bedrijfsgrootte in een branche. De gemiddelde bedrijfsgrootte daarvan was in 2007 15,7 wp en in 2018 14,5 wp per bedrijf.

Tabel 1. Bedrijven per 1 januari

Jaar	Totaal	Eenmanszaak	Kleinbedrijf	Middenbedrijf		Grootbedrijf
		1wp	2-9wp	10-49wp	50-99wp	100+wp
2007	4.040	1.765	1.575	575	80	45
2008	4.080	1.860	1.555	555	70	45
2009	4.060	1.870	1.535	535	75	45
2010	3.835	1.740	1.505	490	65	40
2011	3.715	1.650	1.500	485	50	30
2012	3.730	1.740	1.475	430	50	30
2013	3.595	1.750	1.370	390	55	30
2014	3.485	1.765	1.280	370	40	30
2015	3.320	1.715	1.200	345	35	20
2016	3.235	1.705	1.135	315	40	20
2017	3.195	1.735	1.090	295	40	20
2018	3.080	1.710	1.025	285	40	20
2019	2.970	1.690	960	265	35	20

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

Vestigingen

Uitsplitsing van het aantal bedrijven naar provincie wordt niet gedaan op basis van het bedrijvenbestand, maar op basis van bedrijfsvestigingen. Doen we dit niet dan wordt alleen de vestigingsplaats van het hoofdbedrijf c.q. de Holding geteld. Bij vestigingen worden de verschillende vestigingen van één bedrijf apart naar locatie geteld. In tabel 2 wordt per provincie het aantal vestigingen in 2007 en 2018 weergegeven. We kiezen voor 2007 omdat dit het jaar is vlak vóór het uitbreken van de economische crisis, en vergelijken dit met het meest recente jaar waarover CBS tellingen geeft (2018). Vervolgens hebben we voor beide jaren het aandeel van elke provincie in het totaal aantal vestigingen in Nederland berekend, en de daling van het aantal en percentage vestigingen per provincie.

De provincies met de meeste vestigingen zijn Noord- en Zuid-Holland, daarna Noord-Brabant en Gelderland. Met uitzondering van Gelderland zijn het tevens de provincies waar in absolute aantallen de meeste vestigingen zijn verdwenen. Naar verhouding is de teruggang het grootst geweest in de provincies Drenthe en Utrecht (-33% en -31%), direct gevolgd door Flevoland (-29%). Zeeland is de enige provincie waar het aantal vestigingen gelijk is gebleven. De teruggang is daarna in Overijssel het kleinst geweest (-3,8%). In totaal is in de afgelopen elf jaar 23% van alle grafische vestigingen in Nederland verdwenen.

Tabel 2. Vestigingen naar provincie

Provincie	Vestigingen		Aandeel		Mutatie 2007-2018	
	2007	2018	2007	2018	N	%
Groningen	135	115	3,1%	3,5%	-20	-14,8%
Friesland	145	120	3,4%	3,6%	-25	-17,2%
Drenthe	105	70	2,4%	2,1%	-35	-33,3%
Overijssel	260	250	6,1%	7,5%	-10	-3,8%
Flevoland	85	60	2,0%	1,8%	-25	-29,4%
Gelderland	520	425	12,1%	12,8%	-95	-18,3%
Utrecht	390	270	9,1%	8,1%	-120	-30,8%
Noord-Holland	855	620	19,9%	18,7%	-235	-27,5%
Zuid-Holland	815	615	19,0%	18,5%	-200	-24,5%
Zeeland	65	65	1,5%	2,0%	0	0,0%
Noord-Brabant	655	510	15,3%	15,4%	-145	-22,1%
Limburg	260	200	6,1%	6,0%	-60	-23,1%
Totaal	4.290	3.320	100%	100%	-970	-22,6%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

2. Oprichtingen, fusies en overnames, opheffingen en faillissementen

Oprichtingen

Het totaal aantal oprichtingen van nieuwe bedrijven is in de afgelopen tien jaar sterk teruggelopen en bestaat voornamelijk en in toenemende mate uit startende eenmanszaken. In 2018 bestond 84% van de oprichtingen uit eenmanszaken terwijl dit in 2007 nog 71% was. Het aantal oprichtingen is in verhouding tot het totaal aantal bedrijven bijna gehalveerd, van 7,3% in 2007 naar 4,1% in 2018.

Fusies en overnames

Het aantal fusies en overnames is door de economische crisis sterk toegenomen. De stijging is het grootst geweest bij het middenbedrijf (20-99wp). Vóór de crisis lag het percentage fusies en overnames onder het middenbedrijf onder 1 procent. Vanaf 2010 loopt dit percentage sterk op naar 4,5% en uiteindelijk 5,2% in 2012. Daarna daalt het percentage weer totdat er in 2016 een nieuwe fusie en overnamegolf komt (5,6%). Daarbij gaat het dan ineens ook om veel kleine bedrijven. In 2017 en 2018 is het percentage met 3% weer een stuk lager.

Opheffingen en faillissementen

Het aantal opheffingen van bedrijven vormt de krimp in het aantal bedrijven. Het totaal aantal opheffingen bestaat in 2018 voor 73% uit zzp'ers die stopten. In 2007 was dit aandeel van zzp'ers nog 60%. Ook hierin zien we het groeiende aandeel van zzp'ers binnen de branche terug. Tevens zien we dat er onder de zzp'ers in 2018 veel starters (6%) en stoppers (8%) zijn. Onder de bedrijven groter dan 1 wp zijn deze percentages veel lager, respectievelijk starter 1,5% en stoppers 3,3%.

Het aantal faillissementen wordt vooral bepaald door bedrijven en nauwelijks door zzp'ers. Het aantal faillissementen (excl. eenmanszaken) schommelde voor de crisis rond 2 à 2,5%. In 2010 loopt dit percentage op tot 6,4% en begint de jaren daarna weer te dalen. Het laagste percentage is in 2016 (1,7%). Vandaar dat begin 2017 de verwachting was dat er in de branche van enig economisch herstel sprake was. Echter in 2017 neemt het aantal faillissementen weer toe. In 2018 is het aantal en het percentage faillissementen opnieuw laag (20 bedrijven c.q. 1,5%).

Faillissementen leiden deels tot opheffingen, deels tot fusies en overnames, en deels tot het zelfstandig voortbestaan van bedrijven. Het aantal en percentage faillissementen zeggen dus alleen iets over de economische conjunctuur binnen een branche, en niet direct iets over de krimp van een branche. Alhoewel faillissementen in de praktijk altijd wel tot een krimp in werkgelegenheid leidt.

Bij zowel het aantal oprichtingen als het aantal opheffingen wordt het beeld dus sterk beïnvloed door het groeiend aandeel zzp'ers binnen de branche. Dit betekent dat cijfers in dit opzicht uit elkaar moeten worden gesplitst om een juiste trend te kunnen zien van de ontwikkeling in de bedrijfstak. In het algemeen is het zo dat veel makkelijker gestart én gestopt kan worden als zzp'er dan als bedrijf met personeel in dienst.

Tabel 3. Oprichtingen, fusies en overnames, opheffingen en uitgesproken faillissementen

Jaar	Oprichtingen		Fusies en overnames				Opheffingen				Faillissementen			
	totaal	zzp	totaal	zzp	2-9 wp	≥10 wp	totaal	zzp	2-9 wp	≥10 wp	totaal	zzp	bedrijven	procent
2007	295	210	15	5	5	5	275	165	90	20	51	2	49	2,2%
2008	280	205	20	0	10	5	255	170	70	15	53	2	51	2,3%
2009	255	200	15	0	5	5	330	190	105	35	107	4	103	4,7%
2010	190	155	50	5	15	25	255	175	65	15	139	5	134	6,4%
2011	210	150	40	5	5	25	245	160	65	15	133	4	129	6,2%
2012	180	145	40	5	10	25	235	145	70	15	102	5	97	4,9%
2013	140	110	30	0	10	20	260	170	75	20	94	6	88	4,8%
2014	120	100	35	5	15	10	220	160	40	20	76	5	71	4,1%
2015	140	120	30	5	5	15	200	135	50	15	61	3	58	3,6%
2016	105	85	45	10	20	20	200	145	40	10	27	1	26	1,7%
2017	120	105	15	0	0	10	170	120	40	5	37	3	34	2,3%
2018	125	105	25	5	10	10	185	135	40	5	21	1	20	1,5%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

3. Werkgelegenheid en werkloosheid

De werkgelegenheid wordt onderverdeeld in werknemers en zelfstandigen (tabel 4). Zelfstandigen zijn zzp'ers en ondernemers van bedrijven met personeel. Vandaar dat het aantal zelfstandigen groter is dan het aantal zzp'ers. Net als bij de bedrijven zien we dat het aantal zelfstandigen in verhouding tot de totale werkgelegenheid toeneemt van 10,8% in 2007 tot 14,3% in 2018, ondanks dat hun aantal daalt. De oorzaak daarvan is dat het aantal werknemers nog veel sterker is gedaald.

Tabel 4. Werkgelegenheid

Jaar	Totaal	Werknemers	Zelfstandigen	Zelfstandigen aandeel van totaal
2007	37.540	33.500	4.040	10,8%
2008	36.580	32.500	4.080	11,2%
2009	35.260	31.200	4.060	11,5%
2010	32.835	29.000	3.835	11,7%
2011	30.715	27.000	3.715	12,1%
2012	28.730	25.000	3.730	13,0%
2013	27.595	24.000	3.595	13,0%
2014	24.485	21.000	3.485	14,2%
2015	23.320	20.000	3.320	14,2%
2016	22.735	19.500	3.235	14,2%
2017	22.195	19.000	3.195	14,4%
2018	21.580	18.500	3.080	14,3%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

Werkloosheid

De officiële werkloosheid binnen een branche bestaat uit het aantal WW-uitkeringen, in absolute aantal mensen en in percentage van het aantal WW-verzekerden. Het zijn dus per definitie uitsluitend werknemers waarvoor WW-premie afgedragen is, en die buiten hun schuld ten gevolge van een reorganisatie, bedrijfsbeëindiging of faillissement werkloos zijn geworden die in de officiële werkloosheid meegeteld worden. Alle andere personen die werkloos zijn maar géén WW-uitkering ontvangen worden dus niet meegeteld. In werkelijkheid is het aantal werkloos en werkzoekende personen die in de branche werkzaam zijn geweest dus groter. Deels omdat zij geen aanspraak kunnen maken op een WW-uitkering of omdat zij na een WW-uitkering in de bijstand zijn gekomen. Begin 2018 waren er in totaal 2.972 werkzoekenden met een grafisch beroep bij UWV ingeschreven, waarvan 2.109 een WW-uitkering hadden die valt onder de grafimediabranche (71%). De officiële werkloosheid binnen de grafimediabranche komt begin 2018 daarmee op 9,8% van het aantal WW-verzekerde werknemers (tabel 5). De Nederlandse werkloosheid is dan 4,1%. De werkloosheid van de branche en in Nederland lopen gedurende de maanden van 2018 duidelijk terug. Eind 2018 staan 1.497 mensen met een WW-uitkering geregistreerd, hetgeen overeenkomt met net iets meer dan 7%. In Nederland is de werkloosheid dan gedaald naar 3,6%. De belangrijkste

reden voor de teruglopende werkloosheid is een sterke afname van de instroom. De grafische werkloosheid kenmerkt zich door een sterke vergrijzing, sterker dan binnen de gehele Nederlandse werkloosheid geldt. Daar komt bij dat veel werklozen in langdurige vaste dienstverbanden hebben gewerkt en daarmee niet ervaren zijn met het zoeken naar ander werk. Ook hebben veel grafici een specialistische beroepsachtergrond hetgeen het overstappen naar ander soort werk bemoeilijkt. Kortom, leeftijd, arbeidsmarktervaring en beroepsachtergrond verklaren voor een belangrijk deel waarom de werkloosheid in de branche nog steeds (veel) hoger is dan het landelijk gemiddelde. De oorzaak van de werkloosheid is uiteraard de voortdurende inkrimping van werkgelegenheid in de grafische branche. Een gebrek aan mobiliteit op de arbeidsmarkt wordt vooral door leeftijd, arbeidsmarktervaring en beroepsachtergrond bepaald.

Tabel 5. Werkloosheid: Aantal WW-uitkeringen grafimediabranche 2018

Maand	WW-uitkeringen			Verzekerden werknemers	Werkloosheid WW-%
	lopende	instroom	uitstroom		
Januari	2.109	131	153	21.558	9,8%
Februari	2.036	88	161		
Maart	2.012	142	166		
April	1.958	90	144		
Mei	1.880	89	167		
Juni	1.846	123	157		
Juli	1.783	103	166		
Augustus	1.755	126	154		
September	1.683	76	148		
Oktober	1.619	71	135		
November	1.574	109	154		
December	1.497	56	132	21.000	7,1%

Bron: UWV Statline 13-3-2019/UWV rapportage 2017; CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

4. Omzet

De netto omzet in een branche is een belangrijke graadmeter voor de economische ontwikkeling. De Nederlandse economie klimt vanaf 2014 uit het economische dal, en in 2017 geldt zelfs een zeer sterke economische groei van de Nederlandse economie van bijna 3%. Nederland is daarmee binnen de Europese Unie een koploper. Deze economische groei zet zich in 2018 met iets lagere cijfers (2,7%) gestaag voort, en de verwachting van het CPB is dat deze groei ook in 2019 zal aanhouden. Deze mooie cijfers zijn wel in de totale industrie, maar niet in de grafimediabranche terug te vinden. De totale omzetontwikkeling herstelt zich in 2016 weliswaar van het dieptepunt in 2014 en 2015, maar ten opzichte van de jaren daarvoor is eerder sprake van verdere teruggang. Het jaar 2016 was vooral gunstig ten opzichte van 2015 omdat de omzet naar het buitenland sterk toenam. De omzet op de binnenlandse markt daalde daarentegen verder. Deze hoge buitenlandse omzet kon in 2017 niet volgehouden worden en daalde zelfs in 2018 verder, terwijl de binnenlandse omzet opnieuw sterk terugliep. De netto omzet wordt voor 2018 berekend op iets minder dan 3,5 miljard euro.

Ook in het volume van het papierverbruik is de verdere krimp van de grafische omzet terug te lezen. Volgens VNP daalde het totale volume aan grafisch papier dat op de binnenlandse markt werd geleverd van 58 naar 51 duizend ton. Alleen het volume van papier en karton voor de Nederlandse verpakkingdrukkerijen groeide verder.

Tabel 6. Omzet grafimediabranche, totale industrie en BBP Nederlandse economie

Index (2015=100)

Jaar	Grafimediabranche				papier *	Industrie		Nederland	
	omzet					omzet	bbp #	groei	
	totaal	binnenland	buitenland	(x1.000)		binnenland	totaal	%-punt	
2010	132,8	152,9	87,1	€ 4.636.000	158	103,5	96,3	1,3	
2011	130,4	146,4	93,9	€ 4.529.000	123	115,0	97,8	1,6	
2012	116,6	125,3	96,9	€ 4.170.000	94	115,4	96,8	-1	
2013	114,9	120,8	101,6	€ 3.931.000	91	110,5	96,7	-0,1	
2014	106,8	109,7	100,1	€ 3.744.000	71	108,1	98,1	1,4	
2015	100,0	100,0	100,0	€ 3.470.000	64	100,0	100,0	2	
2016	107,2	98,8	126,6	€ 3.724.000	62	97,6	102,2	2,2	
2017	100,1	92,1	118,7	€ 3.530.000	58	102,0	105,1	2,9	
2018	97,5	90,1	114,4	€ 3.438.312	51	110,2	107,9	2,7	

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

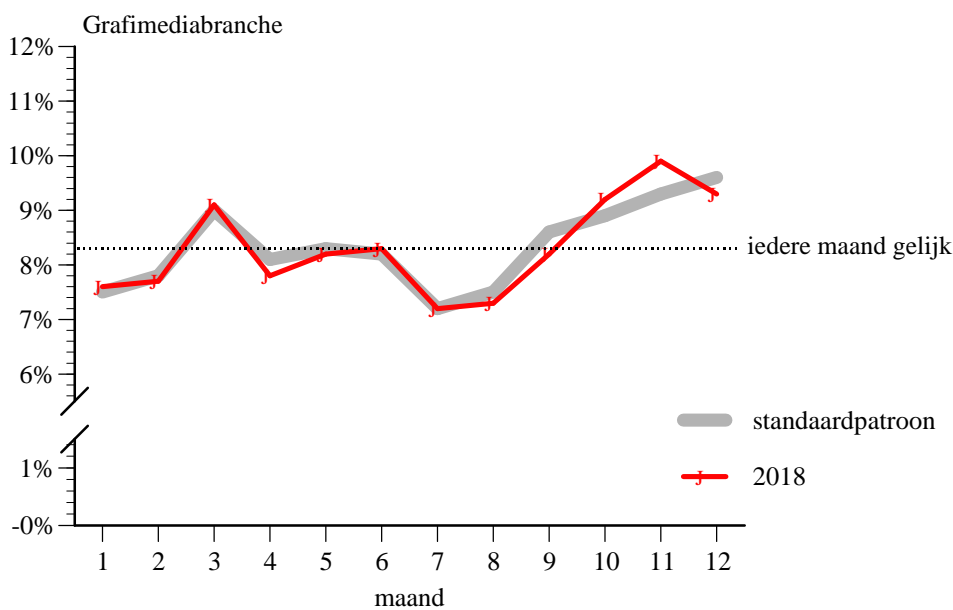
* Bron volume afzet grafisch papier: VNP jaarverslag 2018; # Bruto Binnenlands Product (BBP)

In grafiek 1 is de maandomzet omgerekend van een indexcijfer naar een bijdragepercentage voor de jaaromzet. Op deze manier kan een indicatie gegeven worden van de maandomzet ongeacht de hoogte van de jaaromzet. Hierdoor kunnen verschillende jaren met elkaar vergeleken worden. Indien iedere maand een gelijke bijdrage aan de jaaromzet zou leveren, is de maandomzet standaard $100/12 \times 100\% = 8,33\%$. Zo'n stabiele maandbijdrage is denkbaar in bijvoorbeeld de procesindustrie waar met een continue productie wordt gewerkt. In de grafische industrie varieert

de omzet van maand tot maand sterk. Dit patroon is ieder jaar min of meer hetzelfde. In de grafiek wordt het gemiddelde patroon over een lange tijdreeks 2000-2016 weergegeven in de grijze lijn. De gestandaardiseerde afwijking van de individuele jaren blijft heel dicht bij deze lijn, zodat we kunnen spreken van een standaardpatroon voor de grafische bedrijven.

Ook in 2018 volgt de maandelijkse omzetbijdrage aan de jaaromzet in grote lijnen dit standaardpatroon, maar vertoont ook een opmerkelijke afwijking aan het eind van het jaar. Het standaardpatroon laat zien dat in het laatste kwartaal van het jaar de omzet in een continue lijn toeneemt tot het hoogste niveau. In de laatste twee maanden wordt de piek van de jaaromzet gerealiseerd. Zo was het altijd, in economisch goede zowel als slechte jaren. Het lijkt dat deze trend doorbroken gaat worden. December is in 2018 niet meer dé absolute piekmaand van het jaar, maar wordt een gemiddelde topmaand van het jaar vergelijkbaar met maart, oktober en november. Ook in 2016 en in 2017 was december niet de absolute piekmaand meer. Voorzichtig mogen we de conclusie trekken dat een nieuw patroon zichtbaar wordt in de afgelopen jaren. Daarbij valt de productie in december steeds lager uit dan in november. In plaats van een piekopbouw in de laatste maand wordt het jaar meer gematigd afgesloten.

Grafiek 1. Afwijkend patroon 2018 in maandelijkse omzetbijdrage (%) in jaaromzet

Bron: CBS/bewerking GOC

5. Import en export

Waarden van goederenstromen

De waarde van grafische producten wordt deels bepaald door productiekosten die gemaakt worden bij het drukken en inbinden van deze producten, maar deels ook door kosten die buiten de grafische industrie gemaakt worden. De invoer- en uitvoerwaarden zijn dus niet volledig toe te rekenen aan de grafimediabranche. Toch geven deze handelstromen een interessant beeld van de trend in de ontwikkeling van de buitenlandse handel in grafische producten waar de grafimediabranche voor een belangrijk deel de voor- en nadelen van ondervindt.

In tabel 7 wordt een overzicht gegeven van de waarden in Euro's van de import en export van grafische producten over de afgelopen twaalf jaar. Daarbij wordt een onderverdeling gemaakt naar goederenstromen binnen de Europese gemeenschappelijke markt (EU-28) en daarbuiten. Bij de export is verder nog een onderverdeling gemaakt naar goederen die in Nederland geproduceerd zijn en goederen die slechts via Nederland doorgevoerd worden naar andere Europese landen. Dit is de zogenoemde transitohandel. De transitowaarde geldt zowel voor de invoer- als de uitvoerwaarde. Grofweg kan de invoer voor de eigen binnenlandse markt berekend worden door de transitowaarde eraf te halen. Anderzijds kan de uitvoerwaarde van in Nederland geproduceerde goederen berekend worden door de transitowaarde in mindering te brengen op de totale uitvoerwaarde.

De waarde van de goederen wordt bij de invoer en bij de uitvoer inclusief de vracht- en verzekeringskosten berekend. Bij de invoer uit de EU-28 landen (de gemeenschappelijke markt) worden deze kosten tot aan de Nederlandse grens meegenomen, bij invoer van buiten de EU-28 tot aan de buitengrens van de Europese Unie. Bij de uitvoerwaarde worden deze kosten altijd tot aan de Nederlandse grens in de waarde meegenomen.

Tabel 7. Import en export grafische producten

(x 1.000 Euro)

Jaar	Import			Export			
	totaal	binnen EU	buiten EU	totaal	binnen EU		buiten EU
					made in NL	transito	
2007	903.481	721.147	182.334	959.213	543.771	304.545	110.897
2008	963.633	784.317	179.313	1.183.165	682.911	382.472	117.781
2009	897.367	708.641	188.729	1.095.733	561.300	432.151	102.279
2010	890.273	680.319	209.955	1.256.010	674.932	472.912	108.163
2011	909.070	684.195	224.873	1.240.236	737.435	404.106	98.694
2012	915.766	689.230	226.536	1.239.681	695.629	426.354	117.695
2013	869.099	660.686	208.411	1.195.298	695.568	372.893	126.836
2014	741.219	551.825	189.398	1.183.091	708.564	322.824	151.704
2015	879.005	695.373	183.632	1.154.895	710.115	280.283	164.494
2016	891.960	697.427	194.530	1.222.438	791.984	266.818	163.636
2017	914.797	711.358	203.436	1.346.100	789.984	380.363	175.754
2018*	927.996	736.878	191.117	1.302.629	827.137	295.166	180.321

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

* 2018 voorlopige cijfers

Uit de cijfers van tabel 7 blijkt dat de invoerwaarde in de afgelopen twaalf jaar slechts in geringe mate is toegenomen. De uitvoerwaarde is wel fors toegenomen, vooral het deel dat in Nederland is geproduceerd. De transitohandel schommelt in waarde sterk. De transitowaarde maakt ongeveer een derde deel uit van de totale exportwaarde, maar schommelt van jaar tot jaar. In 2017 was het aandeel van de transitohandel 28% van de totale exportwaarde, terwijl dit in 2016 slechts 22% was. Het is ook wel eens veel hoger geweest zoals in de jaren 2009 en 2010 toen het transitodeel rond 39% was. De handelsbalans van de import- en exportwaarden inclusief en exclusief transito is in beide gevallen positief.

Landen

Tabel 8 laat de import van grafische producten zien vanuit alle continenten en vanuit de belangrijkste 15 landen die drukwerk exporteren naar Nederland. De landen staan in volgorde van hun exportwaarde in 2017 naar de Nederlandse markt (dus onze importwaarde). Deze 15 landen vertegenwoordigen samen 88% van de totale Nederlandse import aan drukwerk. Van alle import komt 78% uit Europa en 14% uit Azië. Duitsland is met een aandeel van een kwart van de totale import de belangrijkste leverancier van drukwerk voor Nederland. Op nummer twee en drie volgen België met een aandeel van 23% en het Verenigd Koninkrijk met een aandeel van 12%. China staat op de vierde plaats met 8% en de Verenigde Staten op de vijfde plaats met 7%.

In de afgelopen 10 jaar zijn verschuivingen tussen continenten en landen te zien. De import vanuit Europa liep terug ten gunste van Azië. Van de individuele landen leverden Engeland, Duitsland, België, Zweden en Italië in en groeiden de importen vanuit Polen, Denemarken, Hongarije en China. Het aandeel van Duitsland, België en Verenigd Koninkrijk samen genomen liep daarmee terug van 66% in 2008 naar 60% in 2017.

Tabel 8. Continenten en belangrijkste landen waarvan Nederland drukwerk invoert

Landen	Invoerwaarde drukwerk (x 1.000 Euro)				Aandeel
	2008	2015	2016	2017	2017
Wereld	963.633	879.005	891.960	914.797	100%
Europa	794.341	702.630	703.240	717.388	78,4%
Afrika	848	491	416	2.495	0,3%
Amerika	69.856	74.565	88.298	67.513	7,4%
Azië	97.957	100.743	99.382	126.575	13,8%
Oceanië	623	577	619	821	0,1%
overige	6	0	0	0	0,0%
1 Duitsland	262.833	224.464	199.957	229.133	25,0%
2 België	216.186	181.303	244.984	208.150	22,8%
3 Verenigd Koninkrijk	153.646	99.900	104.772	109.631	12,0%
4 China (Volksrepubliek)	63.709	69.048	57.286	73.372	8,0%
5 USA	66.729	71.300	85.270	63.476	6,9%
6 Frankrijk	22.957	28.747	23.492	26.354	2,9%
7 Polen	9.147	20.504	20.404	20.430	2,2%
8 Italië	30.315	26.227	14.389	19.342	2,1%
9 Denemarken	4.555	9.786	8.200	13.846	1,5%
10 Hongarije	2.852	4.439	5.936	12.111	1,3%
11 Tsjechië (Republiek)	15.106	13.333	13.289	10.718	1,2%
12 Spanje	15.930	18.452	12.168	10.621	1,2%
13 Zweden	23.678	9.321	4.792	3.475	0,4%
14 Zwitserland	4.913	3.356	2.878	3.388	0,4%
15 Oostenrijk	1.862	12.796	4.345	2.851	0,3%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

In tabel 9 staan de exportcijfers van grafische producten naar continenten en de belangrijkste landen. De 15 landen vertegenwoordigen 88% van de totale Nederlandse uitvoerwaarde aan drukwerk. Ook bij de export zien we dat Europa iets minder belangrijk wordt (95% naar 91%) ten gunste van Azië (2% naar 5%). De belangrijkste uitvoerlanden zijn België (24%), Duitsland (21%), Engeland (13%) en Frankrijk (12%). De groeicijfers over de afgelopen 10 jaar laten zien dat de uitvoer naar de vier belangrijkste landen is toegenomen, evenals naar Noorwegen. Daarmee is het aandeel van de eerste drie landen toegenomen van 51% in 2008 naar 57% in 2017. Daar tegenover is de uitvoer naar Zweden en Denemarken afgenomen.

Tabel 9. Continenten en belangrijkste landen waar Nederland drukwerk naar uitvoert

Landen	Uitvoerwaarde drukwerk (x 1.000 Euro)				Aandeel
	2008	2015	2016	2017	2017
Wereld	1.183.165	1.154.895	1.222.438	1.346.100	100%
Europa	1.120.928	1.054.432	1.112.031	1.223.311	90,9%
Afrika	14.999	7.326	6.393	5.921	0,4%
Amerika	22.908	51.848	50.849	48.321	3,6%
Azië	22.060	26.974	28.232	63.787	4,7%
Oceanië	2.259	14.307	24.934	4.762	0,4%
overige	8	0	0	0	0,0%
1 België	262.312	293.213	325.714	317.059	23,6%
2 Duitsland	184.483	221.100	255.977	276.848	20,6%
3 Verenigd Koninkrijk	157.878	162.094	149.790	178.158	13,2%
4 Frankrijk	132.109	120.492	134.397	163.362	12,1%
5 Spanje	47.067	24.606	28.757	47.644	3,5%
6 Italië	45.960	28.140	30.229	40.184	3,0%
7 Zweden	61.278	24.317	25.296	31.334	2,3%
8 Denemarken	42.420	27.009	29.387	28.964	2,2%
9 Zwitserland	23.778	32.078	25.222	22.719	1,7%
10 Noorwegen	12.588	7.701	13.588	20.905	1,6%
11 USA	12.910	17.906	19.049	15.715	1,2%
12 Oostenrijk	20.097	10.258	12.408	13.352	1,0%
13 Polen	14.532	22.001	11.511	11.306	0,8%
14 Finland	11.897	11.483	13.899	10.234	0,8%
15 Hongarije	14.481	3.013	2.640	5.577	0,4%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

Producten

In de tabellen 10 en 11 worden de import en export uitgedrukt in de waarden van de productgroepen die verhandeld worden. Bij zowel de invoer als de uitvoer vormen boeken de belangrijkste productgroep (38% import, 26% export). Boeken hebben in aandeel wel ingeleverd. In 2008 was hun aandeel in de import nog 47%, in 2018 was dit geslonken tot 38%. Ook bij de export zien we deze ontwikkeling. In 2008 was het aandeel van boeken nog 42% en in 2018 nog slechts 26%. Daartegenover neemt het belang van de categorie overig drukwerk bij zowel de import als de export toe. Opmerkelijk is ook de sterke groei van prentbriefkaarten in de export van drukwerk.

Tabel 10. Importwaarde naar soort product

Soort product	Invoerwaarde drukwerk (x 1.000 Euro)					Aandeel
	2008	2015	2016	2017	2018*	2018
Boeken	456.108	328.025	385.638	340.416	354.663	38,2%
Drukwerk overig n.e.g.	93.853	138.281	144.368	184.097	160.092	17,3%
Reclamedrukwerk	96.061	103.972	82.680	107.215	133.175	14,4%
Couranten en tijdschriften	103.611	129.668	115.951	112.699	96.698	10,4%
Handelscatalogi	79.984	48.067	44.230	43.769	45.573	4,9%
Prentbriefkaarten	34.689	27.558	30.139	32.565	33.473	3,6%
Prenten, gravures, foto's	38.967	31.037	30.204	27.288	31.457	3,4%
Prentalbums/-boeken	13.795	23.488	22.280	22.799	26.361	2,8%
Cartografie	11.551	20.042	12.911	11.045	13.485	1,5%
Gedrukte muziek	6.076	2.812	5.672	6.440	10.549	1,1%
Gezegeld papier; cheques	7.213	4.024	3.759	8.155	7.590	0,8%
Decalcomanieën	10.893	5.592	5.073	8.959	7.351	0,8%
Kalenders	7.945	10.246	5.130	6.051	5.702	0,6%
Bouwplannen en -tekeningen	2.887	6.193	3.925	3.299	1.827	0,2%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

* 2018 voorlopige cijfers

Tabel 11. Export-waarde naar soort product

Soort product	Invoerwaarde drukwerk (x 1.000 Euro)					Aandeel
	2008	2015	2016	2017	2018*	2018
Boeken	498.818	318.644	371.418	372.582	341.519	26,2%
Prentbriefkaarten	32.823	177.072	168.017	294.649	244.876	18,8%
Drukwerk overig n.e.g.	114.161	164.584	217.095	216.490	213.108	16,4%
Reclamedrukwerk	174.119	198.180	165.875	161.876	196.417	15,1%
Couranten en tijdschriften	186.342	124.330	129.216	117.730	105.335	8,1%
Handelscatalogi	107.993	37.017	48.081	49.095	62.398	4,8%
Prenten, gravures, foto's	30.955	19.029	32.519	31.201	38.874	3,0%
Kalenders	6.341	18.657	9.910	26.060	24.048	1,8%
Gezegeld papier; cheques	13.171	45.283	36.536	35.556	21.542	1,7%
Cartografie	7.282	20.006	15.581	13.677	17.545	1,3%
Gedrukte muziek	125	8.730	14.141	12.135	16.137	1,2%
Prentalbums/-boeken	3.313	7.001	7.812	6.312	8.252	0,6%
Bouwplannen en -tekeningen	2.635	1.348	1.355	2.796	7.521	0,6%
Decalcomanieën	5.087	15.014	4.882	5.941	5.057	0,4%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

* 2018 voorlopige cijfers

6. Producentenprijzen

In tabel 12 staan de geïndexeerde producentenprijzen voor drukwerk en voor de basismaterialen papier (inclusief karton) en drukinkt. Papier en drukinkt vertegenwoordigen het belangrijkste deel van de inkoopwaarde voor drukkerijen. De papierprijzen zijn lange tijd redelijk stabiel gebleven, maar stegen in 2018 fors. Ook al in 2010 en 2011 vonden er forse prijsverhogingen plaats voor papier, daarna daalden de prijzen weer licht tot deze in 2017 opnieuw stegen.

De prijzen voor drukinkt zijn in de afgelopen jaren fors gedaald, maar daaraan is in 2017 een eind gekomen. Sindsdien zijn de prijzen redelijk stabiel gebleven.

De producentenprijzen voor drukwerk erodeerden voortdurend in de afgelopen jaren maar zijn in 2018 voor het eerst weer toegenomen. Dat geldt zowel voor de drukwerkprijzen op de binnenlandse markt als op de buitenlandse markt.

Het oplopen van de inkoopprijzen op grondstoffen en het niet kunnen doorrekenen daarvan in de verkoopprijzen van drukwerk, betekent dat de bruto marge waaruit de bedrijfskosten (incl. lonen) betaald moeten worden sterk onder druk komen te staan. Dit kan uitsluitend worden opgevangen door besparingen op bedrijfskosten, hetgeen o.a. bereikt kan worden door efficiënter te gaan produceren. Vandaar de grote aandacht binnen veel grafische bedrijven voor interne projecten als lean production en World Class Manufacturing (WCM). Ook bij veel kleine grafische bedrijven is er een sterke aandacht voor kostenbesparing in de productie.

Tabel 12. Producenten Prijs Index (PPI), afzetprijzen

Index (2015=100)

Jaar	Totaal			Binnenland		Buitenland	
	papier	drukinkt	print	papier	print	papier	print
2012	99,7	116,9	104	99,4	104,5	100,1	98,9
2013	100,0	115,1	101,5	100,3	101,8	99,7	98,3
2014	100,2	113	101,1	99,7	101,1	100,8	100,5
2015	100	100	100	100	100	100	100
2016	98,7	98,1	97,1	98,7	96,4	98,6	103,9
2017	100,4	94,1	95,9	101,2	95,3	99,3	102,4
2018	105,1	94,2	98,5	106,4	97,8	103,3	104,5

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

7. Financiële gegevens

De financiële gegevens die CBS over branches ter beschikking stelt zijn afkomstig van de belastingdienst. De meest recente cijfers gaan over het boekjaar 2017. Wij presenteren hier de cijfers over de jaarreeks 2011 t/m 2017. Over elk jaar meldt het CBS van hoeveel bedrijven de cijfers afkomstig zijn. Daaruit blijkt dat alle financiële gegevens die hier in de tabellen gepresenteerd worden in 2017 afkomstig zijn van de opgaven van 1.596 bedrijven. In tabel 13 wordt dit aantal bedrijven onderaan de tabel voor alle gepresenteerde jaren gegeven. De gegevens hebben dus betrekking op gesommeerde cijfers van deze bedrijven naar brancheniveau.

De financiële gegevens die gepresenteerd worden zijn:

1. De resultatenrekening (tabel 13)
2. De inkoopwaarde van de omzet (tabel 14)
3. De eindbalans activa en passiva (tabellen 15A en 15B)
4. De financiële kengetallen (tabel 16)

Bij de financiële kengetallen gaat het om de liquiditeit, de solvabiliteit, de rentabiliteit en de activiteit. In totaal worden hierover 14 kengetallen gepresenteerd. De manier waarop elk kengetal berekend is wordt daarbij gegeven. Alle berekeningen zijn gebaseerd op de hier gepresenteerde posten uit de resultatenrekening en eindbalans. De posten op de resultatenrekening en de balans worden in deze rapportage verder niet toegelicht. De interpretatie van de financiële cijfers en de verschuivingen daarbij worden toegelicht bij de presentatie van de financiële kengetallen.

In tabel 14 worden enkele percentages gegeven waaruit blijkt hoe afhankelijk grafische bedrijven zijn van de ontwikkeling van papier- en kartonprijzen, en kosten van uitbested werk voor het beheersen van hun totale bedrijfsfinanciën. De totale inkoopkosten die gemaakt moeten worden om de netto omzet te kunnen realiseren maken ruim 40% van de bedrijfsfinanciën uit. Het grootste deel daarvan wordt gevormd door de inkoop van grond- en hulpstoffen (papier en drukinkt). Een tweede belangrijke post vormt het uitbesteden van werk. Vaak gaat het om specialistische werkzaamheden die het bedrijf zelf niet kan uitvoeren, maar soms ook omdat het bedrijf tegen het plafond van haar capaciteit zit, bijvoorbeeld door gebrek aan geschoold personeel.

Tabel 13. Resultatenrekening grafimediabranche

(x miljoen Euro)

Financiële posten	(x miljoen Euro)						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Netto omzet	3.383,6	3.525,8	3.603,6	3.329,7	3.621,4	3.358,6	3.505,9
Loon, salaris en sociale premies	1.101,7	1.125,0	1.115,5	952,6	999,7	949,7	1.008,7
Afschrijvingen	208,0	178,1	189,1	141,3	192,5	141,3	138,7
Kosten van de omzet	2.001,4	2.157,0	2.143,7	1.941,4	2.261,7	2.120,9	2.360
Bedrijfsresultaat	72,6	65,7	155,3	294,4	167,4	146,6	-1,7
Rentebaten	6,0	5,4	13,4	5,5	8,9	4,2	4,3
Rentelasten	54,5	51,0	162,9	127,7	271,0	62,0	62,2
Overige financiële resultaten	1,3	-1,2	-10,2	22,8	3,2	12,9	18,3
Resultaat uit deelnemingen totaal	72,8	22,8	18,2	18,1	152,6	63,7	221,9
- Resultaat uit deelnemingen binnenland	71,7	29,0	15,8	19,1	40,5	30,8	30,7
- Resultaat uit deelnemingen buitenland	1,1	-6,3	2,4	-1,0	112,1	33	191,3
Buitengewone baten en lasten; saldo	-1,4	-2,9	-1,6	6,1	-1,7	-0,5	0
- Buitengewone baten	5,5	6,8	7,9	13,3	3,2	2,5	4,1
- Buitengewone lasten	6,9	9,8	9,5	7,2	4,9	3,0	4,1
Resultaat vóór belastingen	96,8	38,7	12,1	219,1	59,4	165	180,5
Vennootschapsbelasting	18,0	20,7	24,4	48,6	44,4	51,9	59,1
Aandeel van derden	0,0	0,0	0,0	-0,2	-0,6	-0,4	-0,8
Resultaat, netto	78,8	18,0	-12,3	170,5	15,0	113,1	121,4
Winstuitkeringen	98,7	116,2	57,2	91,2	152,2	84,7	101
Aantal bedrijven N=	1.905	1.871	1.812	1.712	1.628	1.614	1.596

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

* 2017 voorlopige resultaten

Tabel 14. Inkoopkosten grond- en hulpstoffen en uitbesteed werk

Jaar	Inkoopkosten als percentage van de netto omzet			
	totaal	grond- en hulpstoffen	uitbesteed werk	overige kosten
2009	42,0%	32,3%	9,1%	0,6%
2010	42,1%	30,9%	7,4%	3,7%
2011	40,1%	29,7%	6,6%	3,8%
2012	39,3%	29,3%	6,3%	3,7%
2013	40,8%	32,4%	6,5%	2,0%
2014	40,8%	32,3%	6,5%	2,0%
2015	41,6%	33,8%	6,1%	1,7%
2016	43,7%	33,3%	8,8%	1,6%
2017	41,0%	33,0%	6,8%	1,2%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

Tabel 15A. Balans Activa (Debet) grafimediabranche

Balansposten	Activa bedragen (x miljoen Euro)						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Immateriële vaste activa	45,9	35,0	1.043,9	1.208,9	1.915,7	746,4	153,2
Materiële vaste activa	1.116,8	916,0	883,2	790,9	871,0	843,7	927,9
Deelnemingen totaal	190,6	144,5	149,2	167,5	975,3	692,1	-92,1
- Deelnemingen binnenland	129,7	126,6	133,8	149,5	143,9	114,3	154,4
- Deelnemingen buitenland	60,8	18,0	15,4	17,9	831,3	577,8	-246,5
Langlopende vorderingen	178,5	175,9	157,6	1.088,2	439,4	325,3	772,8
Voorraden	210,8	212,2	206,0	196,6	210,5	188,8	207,0
Kortlopende vorderingen	309,1	304,4	389,1	694,4	577,0	370,4	631,5
Handelsdebiteuren	507,3	548,3	620,2	500,0	535,7	502,8	509,7
Liquide middelen	297,3	362,6	349,0	309,3	354,8	381,7	440,1
Totaal	2.856,2	2.699,0	3.798,2	4.955,7	5.879,3	4.051,2	3.550,1

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

Tabel 15B. Balans Passiva (Credit) grafimediabranche

(x miljoen Euro)

Balansposten	Passiva bedragen (x miljoen Euro)						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Eigen vermogen	928,9	745,9	585,5	1.431,5	1.117,4	1.273,4	703,0
Belang van derden	0,1	-0,3	0,0	2,8	5,2	6,8	3,2
Egalisatierekening	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,3	0,3
Voorzieningen	209,3	200,1	186,7	212,4	216,2	160,6	149,3
Langlopende schulden	759,3	698,9	1.854,9	2.215,9	3.271,6	1.405,8	1.218,6
Kortlopende schulden	654,5	699,3	814,7	789,5	946,6	918,2	1.206,40
Handelscrediteuren	304,2	354,9	356,3	303,6	322,0	286,0	269,5
Totaal	2.856,3	2.698,9	3.798,1	4.955,8	5.879,3	4.051,1	3.550,1

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

Financiële kengetallen

De financiële kengetallen geven een beeld van de financiële positie en ontwikkeling van het bedrijf. Deze informatie is niet alleen voor de ondernemer van belang, maar ook voor banken en toeleveranciers vanwege eventuele risico's van kredietverstrekking en leveringen op rekening (crediteuren). Financiële kengetallen worden berekend op basis van de posten uit de resultatenrekening en de balans, en geven daarmee een beeld over het afgelopen boekjaar. Voor de liquiditeit van de onderneming is het echter vooral belangrijk om deze te berekenen over de lopende begroting, om te voorkomen dat het bedrijf in betalingsproblemen komt. Het niet op tijd kunnen voldoen aan de betalingsverplichtingen heeft namelijk een grote en acute impact op de positie van het bedrijf. Door betalingsachterstand nemen de betalingskosten vaak sterk toe en dit kan zelfs leiden naar een surseance van betaling en uiteindelijk zelfs een faillissement. De cijfers die hier gepresenteerd worden gaan echter over een branche, en moeten dus allereerst geïnterpreteerd worden als een barometer voor de economische ontwikkeling binnen de branche. De cijferreeks over de jaren 2011 t/m 2017 geeft de mogelijkheid conclusies te trekken uit de ontwikkeling van de verschillende kengetallen. Vervolgens kunnen individuele bedrijven hun eigen kengetallen vergelijken met deze branchegemiddelden.

In totaal worden 14 kengetallen gegeven over vier belangrijke aspecten van de financiële ontwikkeling en positie van bedrijven. De vier aspecten zijn:

1. Liquiditeit: het vermogen om korte-termijn-schulden af te betalen;
2. Solvabiliteit: het vermogen om op lange termijn alle schulden af te lossen;
3. Economische activiteit: het vermogen om de investeringen weer om te zetten in geld;
4. Rentabiliteit: het vermogen om inkomen te genereren.

Omdat er veel verschillende benaderingen zijn bij de berekening van deze kengetallen wordt in onderstaande overzicht aangegeven hoe deze berekend zijn en waar de onderliggende gegevens te vinden zijn: in de balans en/of in de resultatenrekening. Hierdoor kunnen bedrijven die zich aan deze gemiddelde branchecijfers willen spiegelen gemakkelijk overeenkomstige berekeningen maken.

Berekening van de financiële kengetallen

Liquiditeit

1. Current ratio	: Balans:	Flottende Activa / Kort Vreemd Vermogen
2. Quick ratio	: Balans:	Flottende Activa - Voorraden / Kort Vreemd Vermogen

Solvabiliteit

3. EV Ratio (%)	: Balans:	Eigen Vermogen / Totaal Vermogen x 100%
4. Debt ratio TV (%)	: Balans:	Vreemd Vermogen / Totale Vermogen x 100%
5. Debt ratio EV (%)	: Balans:	Vreemd Vermogen / Eigen Vermogen x 100%

Economische activiteit

6. Omzetsnelheid TV	: Res.rek./Balans:	Omzet / Totaal Vermogen (rato)
7. Omzetduur (dagen)	:	1 / Omzetsnelheid x 365 dagen
8. Bruto marge (%)	: Resultatenrek:	Toegevoegde waarde als percentage van de netto omzet

Rentabiliteit

9. Rentedekkingsfactor	: Resultatenrek:	Bedrijfsresultaat voor belasting + Rentelasten / Rente lasten (rato)
10. RWV (%)	: Res.rek./Balans:	Rente lasten / Totaal gemiddeld Vreemd Vermogen (excl. crediteuren) x 100%
11. Bruto winst (%)	: Res.rek./Balans:	Bedrijfsresultaat voor belasting / Omzet x 100%
12. Netto winst (%)	: Res.rek./Balans:	Bedrijfsresultaat na belasting / Omzet x 100%
13. Rentabiliteit TV nb (%)	: Res.rek./Balans:	Bedrijfsresultaat na belasting + rentelasten / Totaal Vermogen 100%
14. Rentabiliteit EV nb (%)	: Res.rek./Balans:	Bedrijfsresultaat na belasting / Eigen Vermogen x 100%

Liquiditeit

Er zijn verschillende manieren om de liquiditeit te berekenen, in de meeste gevallen gebeurt dit doormiddel van de current ratio en de quick ratio. Zoals eerder aangegeven is de liquiditeit vooral van belang om aan de korte termijn betalingsverplichtingen te kunnen voldoen. De berekende verhouding geeft aan in hoeverre er voldoende financiële middelen vrijgemaakt kunnen worden om aan korte termijn verplichtingen te kunnen voldoen. Het gaat hierbij om betaling van belastingen en sociale premies, openstaande rekeningen (crediteuren) en kredietaflossingen. Financiële middelen die daarvoor beschikbaar komen zijn direct opneembaar geld, goederenvoorraden die verkocht worden en betalingen door debiteuren. Het verschil tussen de current - en de quick ratio bestaat uit het wel of niet meetellen van de goederenvoorraad. Welke de voorkeur verdient wordt bepaald door het soort economische activiteit van het bedrijf. De goederenvoorraad van drukkerijen bestaat voornamelijk uit ingekocht papier, inkt en drukplaten. Indien er een hoge omzetsnelheid van producten bestaat komen de financiële opbrengsten van deze voorraad ook snel ter beschikking en kan dus gewerkt worden met de current ratio. Indien de omzetsnelheid laag is kan er beter uitgegaan worden van de quick ratio. Het aanhouden van grote voorraden heeft dan een negatieve invloed op de liquiditeit van het bedrijf. Het geld ligt langer vast.

In tabel 16 is te zien dat het liquiditeitsgetal direct daalt als de goederenvoorraad niet meegerekend wordt. Belangrijk is dat beide getallen groter dan 1 zijn, omdat dit een aanduiding is dat op korte termijn meer geld beschikbaar komt dan voor de betalingsverplichting nodig is. Wel is het zorgelijk dat de tabel laat zien dat in de afgelopen jaren deze kengetallen verslechterd zijn. Voor de liquiditeitsontwikkeling is dit geen goed teken. Belangrijk is dan om te achterhalen waar deze verslechtering door veroorzaakt wordt.

Tabel 16. Financiële kengetallen grafimediabranche

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Liquiditeit							
1. Current ratio	1,38	1,35	1,34	1,56	1,32	1,20	1,21
2. Quick ratio	1,16	1,15	1,16	1,38	1,16	1,04	1,07
Solvabiliteit							
3. EV Ratio	39,9%	35,0%	20,3%	33,2%	22,8%	35,6%	24,1%
4. Debt ratio TV	60,1%	65,0%	79,7%	66,8%	77,2%	64,4%	75,9%
5. Debt ratio EV	150,9%	185,4%	391,9%	200,9%	339,0%	181,1%	314,9%
Economische activiteit							
6. Omzetsnelheid TV	1,18	1,31	0,95	0,67	0,62	0,83	0,99
7. Omzetduur (dagen)	308	279	385	543	593	440	370
8. Bruto marge	67,2%	67,7%	66,3%	66,5%	65,0%	65,4%	65% *
Rentabiliteit							
9. Rentedekkingsfactor	2,8	1,8	1,1	2,7	1,2	3,7	3,9
10. RVV	3,9%	3,6%	6,1%	4,2%	6,4%	2,7%	2,6%
11. Bruto winst (%)	2,9%	1,1%	0,3%	6,6%	1,6%	4,9%	5,1%
12. Netto winst (%)	2,3%	0,5%	-0,3%	5,1%	0,4%	3,4%	3,5%
13. Rentabiliteit TV (nb)	4,7%	2,6%	4,0%	6,0%	4,9%	4,3%	5,1%
14. Rentabiliteit EV (nb)	6,9%	1,9%	-1,6%	10,4%	1,1%	7,8%	14,1%
Aantal bedrijven	1.905	1.871	1.812	1.712	1.628	1.614	1.596

Bron: berekening GOC over data CBS

© GOC 2019

* Voorlopige cijfers

Solvabiliteit

Bij de solvabiliteit wordt aangegeven welk deel van het totale vermogen door eigen - en door vreemd vermogen is gevormd. Veel vreemd vermogen betekent veel aflossingsverplichtingen die op tijd voldaan moeten worden. Veel vreemd vermogen beïnvloed dus direct de liquiditeitspositie van het bedrijf. Omzetten van vreemd naar eigen vermogen versterkt de liquiditeitspositie. Er bestaan verschillende verhoudingen die als kengetal van solvabiliteit gebruikt kunnen worden. In tabel 16 worden er 3 gegeven: de eigen vermogen ratio (EV ratio) en twee zogenaamde debt (schuld) ratio's. De eigen vermogen ratio en de vreemd vermogen (Debt) ratio zijn samen 100% van het totale vermogen. De tweede debt ratio geeft de verhouding weer tussen vreemd - en eigen vermogen. In tabel 16 is te zien dat het aandeel van het eigen vermogen daalt en dat het aandeel van het vreemd vermogen toeneemt. In 2017 werd 24% van het totale vermogen gefinancierd door eigen vermogen en 76% door vreemd vermogen. Dit betekent dat een fors deel van het vermogen gefinancierd is door geleend geld waarover rente betaald en op afgelost moet worden.

Economische activiteit

Voor de economische activiteit zijn drie kerngetallen berekend: de omzetsnelheid van het totale vermogen (1), de omzetduur in dagen (2) en de bruto marge (3). De omzetsnelheid geeft de mate aan waarin het totale geïnvesteerde vermogen via de omzet weer in geld wordt omgezet. Een lage omzetsnelheid betekent een minder efficiënt gebruik van het geïnvesteerd kapitaal dan bij een hoge omzetsnelheid het geval is. Als norm voor een efficiënte omzetting van investeringen wordt wel factor 1,5 tot 2,5 aangehouden. In tabel 16 is te zien dat de factor van de omzetsnelheid sinds 2013 kleiner dan 1 geworden is. De oorzaak is te vinden in de ontwikkeling van de debt ratio, oftewel het toenemen van het (geleende) investeringskapitaal terwijl de omzet niet navenant groeit. Er wordt dus steeds meer vreemd vermogen geïnvesteerd voor het realiseren van een afnemende omzet. Het duurt steeds langer voordat het geïnvesteerde geld via de verkoop van goederen en diensten weer in geld wordt terugverdiend. Uitgedrukt in dagen duurde deze omzetting in 2017 ruim één jaar (370 dagen). Wel valt een verbetering te constateren ten opzichte van de jaren 2014 t/m 2016 toen dit nog veel langer duurde, in 2015 wel 593 dagen.

De bruto marge geeft de economische ruimte aan die de ondernemer heeft om zijn activiteiten uit te voeren en te optimaliseren. Deze marge ligt gemiddeld binnen de branche op 65%. Al hoewel deze vanaf 2011 iets terug is gelopen is deze verhouding redelijk stabiel. De terugloop is veroorzaakt door de toenemende kosten van papier, inkt en drukplaten, terwijl deze prijsverhoging niet evenredig in de verkoopprijzen van drukwerk konden worden doorberekend. Gelijktijdig loopt het aandeel van de totale loonkosten als aandeel van deze bruto marge geleidelijk terug van 48,4% in 2011 naar 44% in 2017 (niet in tabel 16 getoond). De bruto marge laat zien dat grafische ondernemers op gemiddeld tweederde van de omzet direct invloed hebben op de kostenopbouw. Dit geeft hun een redelijk ruime marge om de efficiency binnen hun bedrijf te beïnvloeden.

Rentabiliteit

De kengetallen voor de rentabiliteit geven inzicht in de opbrengst van de investeringen van een bedrijf. Deze investeringen kunnen uit eigen vermogen bestaan maar ook uit vreemd vermogen. Indien de opbrengst van de investeringen hoger is dan de betaalde rente op het geleende geld dan is de rentabiliteit positief. Met andere woorden het levert een positief ondernemingsresultaat op door geld te lenen. In tabel 16 worden zes kengetallen gegeven die iets zeggen over de rentabiliteit: de rentedekkingsfactor, het gemiddelde percentage rentelasten over het vreemd vermogen, de bruto en netto winstpercentages, en de rentabiliteit op het geïnvesteerde vermogen.

Een rentedekkingsfactor lager dan 1 betekent dat een bedrijf niet voldoende kasstromen heeft om de rente op vreemd vermogen te kunnen betalen. Een factor 2,5 à 3 betekent dat een bedrijf in de gevarenzone zit. Een factor 5 of hoger betekent een comfortabele financiële positie. In tabel 16 is deze factor binnen de grafimediabranche in 2017 3,9, hetgeen betekent dat gemiddeld genomen bedrijven niet in de gevarenzone zitten. In de afgelopen jaren van de economische crisis was dit echter wel het geval, zoals te zien is aan de veel lagere getallen tussen 2011 en 2016.

Deze recente gunstige ontwikkeling wordt onder meer veroorzaakt door de daling van de rente op krediet en langer lopende leningen. De gemiddelde rentelasten op vreemd vermogen (RVV) zijn in 2016 en 2017 sterk gedaald tot 2,7% à 2,6%. In 2015 was dit nog 6,4%.

Zowel de bruto als de netto winst groeide in 2016 en 2017. In beide jaren werd een winst gerealiseerd van rond 5% vóór vennootschapsbelasting en 3,5% na vennootschapsbelasting. Wel is te zien dat de winstgevendheid tijdens de economische crisis gemiddeld marginaal is geweest.

De rentabiliteit van het totale vermogen is berekend over de winst na belasting vermeerderd met de rentelasten die gelden als vergoeding voor het aangetrokken vreemd vermogen. Deze rentabiliteit schommelt tussen 4 à 5% van het totale vermogen, en is in 2017 toegenomen. De rentabiliteit van het eigen vermogen is eveneens berekend over de winst na belasting exclusief de rentelasten. De norm voor een goede rentabiliteit verschilt per sector maar vooral ook naar type bedrijf. Grote beursgenoteerde bedrijven zijn vaak al tevreden met 4 à 5% over hun totale vermogen, terwijl eenmansbedrijven met een relatief kleine omzet naar 15 à 20% rentabiliteit over hun eigen vermogen streven. Voor de grafimediabranche met veel kleine MKB-bedrijfjes is een rentabiliteit over het eigen vermogen (na belasting) van 14% in 2017 een redelijk resultaat maar niet uitzonderlijk hoog. Vooral belangrijk is dat de rentabiliteit in 2016 en 2017 sterk verbeterd is ten opzichte van 2015 en eerdere crisisjaren. De verwachting dat deze rentabiliteit zich ook in de jaren 2018 en 2019 gunstig zal ontwikkelen is gelegen in de gunstige prijsontwikkeling voor drukwerk én de lage rente op bankkrediet en langlopende leningen.

8. Investeringsen

In tabel 17 zijn de totale bedragen die grafische bedrijven in een jaar geïnvesteerd hebben in nieuwe computerapparatuur en hun machinepark in miljoenen Euro's weergegeven. Ook deze gegevens zijn afkomstig van de belastingdienst. Omdat bekend is om hoeveel bedrijven het gaat zijn de totale bedragen tevens omgezet naar gemiddelde investeringsbedragen per bedrijf. Daarnaast is aan deze bedrijven in de conjunctuurenquête van het CBS gevraagd naar hun belangrijkste investeringsmotieven. Hierbij gaat het dus niet om welke motieven allemaal een rol gespeeld hebben, maar welke daarbij de belangrijkste is geweest. In de tabel wordt voor ieder jaar het percentage bedrijven gegeven met betrekking tot hun belangrijkste investeringsmotief. Tussen 2009 en 2018 zien we dat de totale investeringen binnen de branche in het machinepark vele malen hoger geweest zijn dan in computerapparatuur. We zien ook dat investeringen in zowel computerapparatuur als machines van jaar tot jaar behoorlijk kunnen variëren. Het gemiddelde investeringsbedrag per bedrijf in computerapparatuur is in de jaren 2014 en 2015 fors toegenomen, maar in 2016 en 2017 weer teruggevallen. Dat is precies omgekeerd met het gemiddelde investeringsbedrag in het machinepark, dat is vanaf 2012 behoorlijk teruggelopen maar trekt vanaf 2016 juist weer aan. Gemiddeld besteden bedrijven 4.000 à 5.000 Euro per jaar aan computerapparatuur, en 50.000 à 60.000 Euro per jaar aan druk- en nabewerkingsmachines. Helaas ontbreken recente cijfers over het afgelopen jaar 2018.

Wat betreft de belangrijkste motieven voor deze investeringen noemden de meeste bedrijven in 2010 uitbreiding van productiecapaciteit (41%), terwijl dat vanaf 2017 tamelijk radicaal omgeslagen is naar vervanging van bestaande apparatuur. Uitbreiding wordt dan nog slechts door een kwart (27%) van de bedrijven genoemd. In 2018 blijft vervanging nog steeds het belangrijkste investeringsmotief maar wordt uitbreiding weer vaker dan in 2017 als motief genoemd. Het belang van investeringen met als doel de efficiency te verbeteren liep vanaf 2012 geleidelijk terug, maar is in 2017 weer helemaal terug op het oude niveau uit 2010 en 2011. In 2018 valt efficiency opnieuw terug als belangrijkste investeringsmotief. Deze drie hoofdmotieven vormen samen voor zo'n 95% van de bedrijven dé reden voor investeringen. Slechts een klein deel noemt andere redenen, die verder inhoudelijk niet bekend zijn.

Tabel 17. Investeringsen in computerapparatuur en machinepark

Jaar	Bedragen		Gem. bedrag per bedrijf*		Investeringsmotieven				
	computers	machines	computers	machines	vervanging	uitbreiding	efficiency	overige	totaal
	(x miljoen Euro)		(absolute bedragen)		(percentage bedrijven)				
2009	9,7	145,7	4.429	66.530	-	-	-	-	-
2010	7,9	132,6	3.771	63.294	35%	41%	21%	3%	100%
2011	8,9	121,2	4.310	58.692	33%	42%	22%	3%	100%
2012	11,1	73,6	5.578	36.985	44%	35%	19%	2%	100%
2013	8,2	97,8	4.444	53.008	36%	42%	19%	3%	100%
2014	13,6	78,6	7.907	45.698	42%	41%	15%	2%	100%
2015	11,4	62,0	7.103	38.629	26%	55%	15%	4%	100%
2016	8,1	83,0	5.294	54.248	36%	47%	14%	3%	100%
2017	6,3	92,5	4.315	63.356	45%	27%	22%	6%	100%
2018	-	-	-	-	40%	35%	16%	9%	100%

Bron: CBS Statline 13-3-2019

© GOC 2019

* exclusief zzp'ers

9. Conjunctuurbeeld van ondernemers

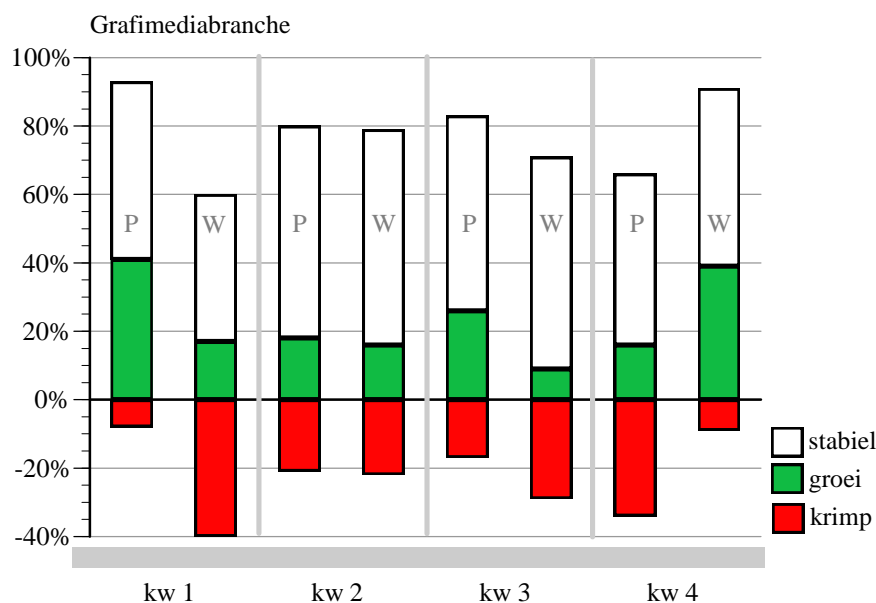
In de conjunctuurenquête van het CBS wordt aan ondernemers een groot aantal vragen voorgelegd waaruit opgemaakt kan worden hoe zij de economische ontwikkelingen ervaren. Van een negental onderwerpen presenteren wij in dit hoofdstuk deze meningen. Samen vormen ze een soort conjunctuurbeeld vanuit de ondernemers in de grafimediabranche.

Bij een aantal onderwerpen wordt ondernemers zowel gevraagd naar hun ervaring over de afgelopen periode als naar hun inschatting van de komende periode. Vaak gaat het daarbij over een kwartaal. Doordat deze vooruitblikken steeds weer gevolgd worden door constatering achteraf hebben we een analyse gemaakt van de mate waarin deze voorspellingen achteraf bleken te kloppen. Hieruit bleek dat de voorspelling meer samenhangt met de ervaring over het afgelopen kwartaal dan met een juiste inschatting van de komende periode (grafiek 2 en tabel 18). Daaruit kon de conclusie getrokken worden dat het presenteren van een reeks vooruitblikken minder zinvol is indien er ook constatering beschikbaar zijn die achteraf zijn gedaan. Daarom beperken we ons hier tot een tijdreeks van kwartalen over de jaren 2016 t/m 2018 uitsluitend op basis van door ondernemers achteraf geconstateerde ontwikkelingen.

We presenteren de gegevens in grafieken waarbij standaard negatieve ervaringen in rood onder de nul-lijn gepresenteerd worden en positieve ervaringen in groen boven de nul-lijn. Het antwoord stabiel, normaal of gelijk gebleven wordt als wit aan de bovenkant op de kolom gezet, maar dat hoeft niet altijd ook positief te zijn. Bijvoorbeeld gelijk gebleven met een slechte omzet is natuurlijk niet positief. Maar we kunnen dit niet verder uitsplitsen. Voor de interpretatie van de grafieken betekent dit dat vooral de hoogte van het rode gedeelte en het groene gedeelte als indicatoren van verslechtering en verbetering gezien moeten worden. De grootte van het witte gedeelte kan dan als 'geen verandering' gezien worden.

Onder elke grafiek wordt in een tabel de bijbehorende cijfers gepresenteerd waardoor de grafiek nog iets nauwkeuriger gelezen kan worden. Daarbij wordt bovendien een saldo gegeven van de toename minus de afname c.q. verbetering minus verslechtering.

Grafiek 2. Prognose (P) en werkelijke (W) productieontwikkeling van bedrijven in 2018

Bron: CBS conjunctuurenquête/bewerking GOC

Tabel 18 - Mate van overeenkomst tussen prognose en constatering productieontwikkeling

	pmc *	afwijking prognose van werkelijkheid				
		constatering	veel te laag	te laag	ong. gelijk	te hoog
prognose						
- groei	0,202	35%	12%	11%	22%	19%
- stabiel	0,243	12%	19%	20%	21%	27%
- krimp	0,199	25%	22%	7%	16%	29%
- saldo	0,189	40%	9%	1%	13%	36%

Bron: berekening GOC over data CBS

© GOC 2019

waarnemingen N= 99; kwartalen 1994-kw4 t/m 2019-kw2

* Correlations (pmc)

Toelichting bij tabel 18

In de cultuurenquête van het CBS wordt aan ondernemers gevraagd hoe de ontwikkeling van de productie in het afgelopen kwartaal geweest is, en wat zij verwachten voor het komende kwartaal. Daarop zijn drie antwoorden mogelijk: productie is toegenomen (groei), productie is gelijk gebleven (stabiel) of de productie is afgenomen (krimp). Het percentage bedrijven met groei vermindert met het percentage met krimp geeft het saldo aan. Het saldo geeft dus een indicatie voor de ontwikkeling in een branche. Een positief saldo betekent dat meer bedrijven groeien dan krimpen in omzet, en een negatief saldo dat er meer bedrijven krimpen dan groeien.

Om de overeenkomst tussen de voorspelling te vergelijken met de achteraf geconstateerde werkelijkheid wordt een indruk verkregen van de betrouwbaarheid van deze collectieve voorspellingen. Voor een betrouwbare analyse is een groot aantal voorspellingen over 25 jaar x 4 kwartalen genomen. Dit leverde 99 meetmomenten (kwartalen) op waarover zowel voorspellingen als achteraf constatering waren gedaan.

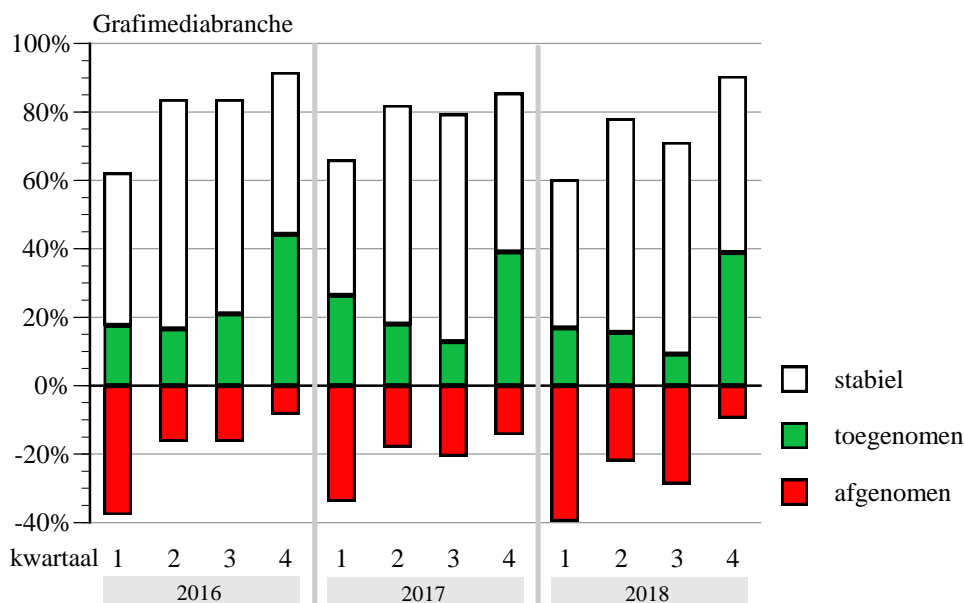
Deze cijfers zijn op twee manieren geanalyseerd. Enerzijds door hun lineaire verband te meten. Dit is gedaan met een productmoment-correlatie (pmc) tussen beide reeksen. Vervolgens zijn de verschillen gecodeerd in de mate van de afwijking van elke voorspelling met de daaropvolgende constatering.

Het resultaat van beide analyses is te zien in tabel 18. De *pmc-correlatie-analyse* geeft de sterkte van de lineaire samenhang aan tussen de reeks voorspellingen en de reeks waarnemingen. Bij geen enkele samenhang is de correlatie 0, bij maximale samenhang (identiek) is de correlatie 1. Vanaf een correlatie 0,5 is sprake van een redelijke en vanaf 0,7 van een behoorlijke samenhang. De samenhang is bij elk type antwoord erg laag (<0,25). Dit betekent dat het saldo van de voorspellingen nauwelijks bruikbaar is voor een beeld van de productieontwikkeling in de branche. De analyse van de mate waarin voorspellingen afwijken van de werkelijkheid levert het beeld op dat voorspellingen vaak véél te hoog of juist véél te laag uitvallen ten opzichte van de werkelijkheid. Daarbij wordt groei vaker veel te laag ingeschat en stabiliteit en krimp vaker veel te hoog. Hierdoor valt tevens het saldo bij voorspellingen vaak té negatief of té positief uit.

9.1 Productieverloop

Zoals we in grafiek 1 bij hoofdstuk 4 over de omzetontwikkeling kunnen zien verloopt de productie over de maanden van een jaar niet gelijkmatig maar in een redelijk vaststaand patroon met pieken en dalen, met in het laatste kwartaal een stijging van laag naar een piek in de omzet. Dit patroon zien we dan ook terug in de beleving van ondernemers over hun productieverloop in de afgelopen kwartalen. Het normale jaarlijkse patroon is dat het eerste kwartaal achterblijft en het laatste kwartaal piekt. Ondanks dat dit patroon bekend zal zijn bij ondernemers volgen zij in hun oordeel over het productieverloop niet de verwachting vanuit het patroon, maar de actuele ontwikkeling van hun productie. Om een juiste beoordeling te maken van de productieontwikkeling moet dus altijd de omzet tussen overeenkomstige kwartalen over meerdere jaren met elkaar vergeleken worden, in dit geval tussen 2018 met die in 2017 en 2016. Het eerste kwartaal laat namelijk altijd een terugval in productie zien en het laatste kwartaal altijd een toename. Of de productie in een bepaald jaar daarvan afwijkt blijkt alleen door elk kwartaal overeenkomstig met eerdere jaren te vergelijken. Dan valt op dat het eerste kwartaal van 2018 slechter scoort dan dat in 2017 maar redelijk overeenkomstig met 2016. Het tweede en derde kwartaal van 2018 scoren slechter dan in 2016 en 2017. Het laatste kwartaal piekt in 2018 sterk, maar dat is overeenkomstig het standaardpatroon dat elk jaar plaatsvindt. Al met al levert dit een beeld op over 2018 waarbij het algemene patroon over het productieverloop in een jaar herkenbaar blijft, maar het accent toch in het geheel een verslechtering over de kwartalen laat zien ten opzichte van eerdere jaren.

Grafiek 3. Oordeel ondernemers over productieverloop in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

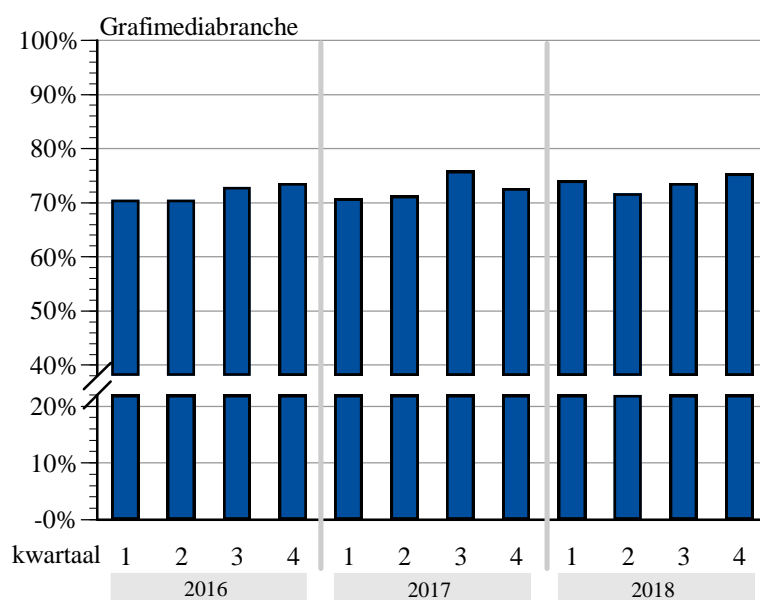
Grafiek 3 - Data

	kwartaal	afgenomen	toegenomen	stabiel	saldo
2016	1	-37,8%	17,6%	44,6%	-20,2%
	2	-16,3%	16,6%	67,1%	0,3%
	3	-16,3%	21,0%	62,7%	4,7%
	4	-8,4%	44,2%	47,4%	35,8%
2017	1	-33,9%	26,4%	39,7%	-7,5%
	2	-18,0%	18,0%	64,0%	0,0%
	3	-20,6%	12,9%	66,5%	-7,7%
	4	-14,4%	39,1%	46,5%	24,7%
2018	1	-39,7%	16,9%	43,4%	-22,8%
	2	-22,0%	15,6%	62,5%	-6,4%
	3	-28,8%	9,2%	62,0%	-19,6%
	4	-9,5%	38,9%	51,6%	29,4%

9.2 Bezettingsgraad

In het oordeel over de bezettingsgraad zien we dat 2018 een lichte verbetering oplevert ten opzichte van 2017 en 2016. Het eerste en het vierde kwartaal van 2018 scoren beter dan in 2017 maar het derde kwartaal weer iets minder. Ondernemers kunnen hun productiecapaciteit uitbreiden en inkrimpen naar gelang ze verwachten dat er werk zal zijn. Daarvoor huren ze bijvoorbeeld tijdelijke werknemers in. Uit de cijfers blijkt in het algemeen dat de bezettingsgraad nogal laag in de 70% blijft hangen. Dit betekent dat veel ondernemers te maken hebben met een structurele overcapaciteit in hun bedrijf.

Grafiek 4. Oordeel ondernemers over bezettingsgraad in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

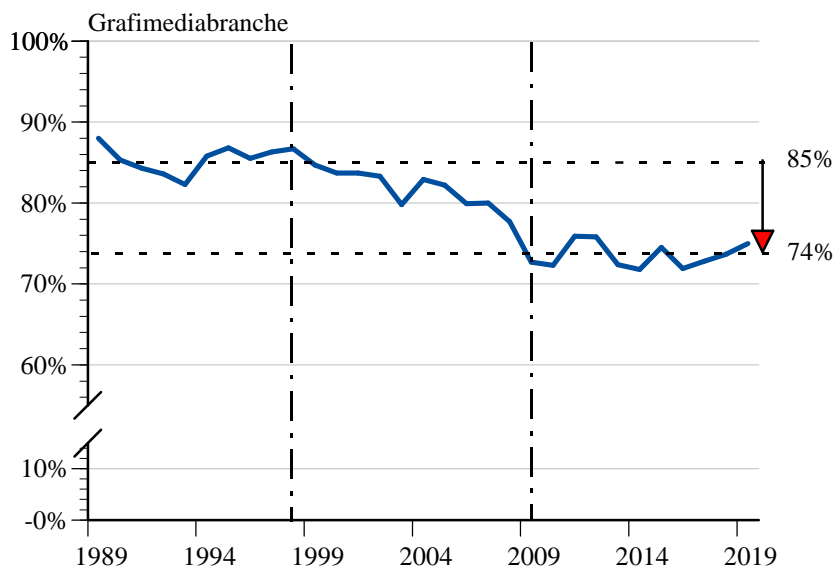
Grafiek 4 - Data

	kwartaal	bezettingsgraad
2016	1	70,5%
	2	70,6%
	3	72,9%
	4	73,6%
2017	1	70,8%
	2	71,3%
	3	75,9%
	4	72,7%
2018	1	74,1%
	2	71,7%
	3	73,6%
	4	75,4%

Structureel gedaalde bezettingsgraad

De bezettingsgraad is in de afgelopen twintig jaar sterk gedaald van gemiddeld 85% naar 74% (grafiek 5). Deze structurele daling heeft zich over een periode van tien jaar tussen 1999 en 2009 voltrokken. De reden dat de bezettingsgraad gedaald is heeft te maken met de structurele daling van de omzet in de branche in deze periode. De reden dat de bezettingsgraad vanaf 2009 zich op een lager niveau stabiliseert heeft te maken met de gevolgen van de economische crisis waardoor steeds meer bedrijven hun activiteiten beëindigden. Daardoor werd een deel van de productiecapaciteit uit de markt genomen. De inkrimping was echter niet groot genoeg om de bezettingsgraad naar het oude niveau te laten terugkeren.

Grafiek 5. Ontwikkeling bezettingsgraad in afgelopen 30 jaar

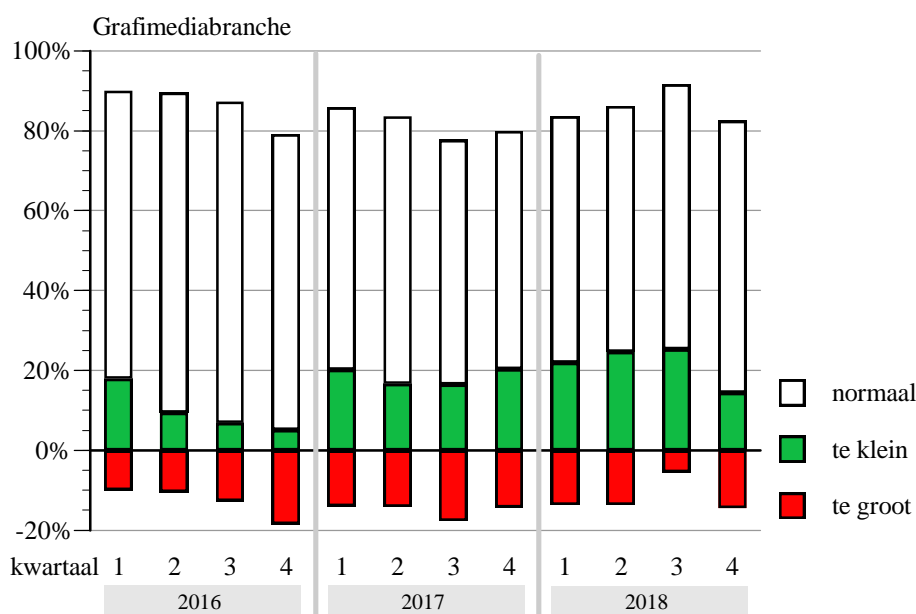

Bron: CBS/bewerking GOC

9.3 Productiecapaciteit

Dat niet alle bedrijven te maken hebben met structurele overcapaciteit blijkt uit grafiek 6. We zien dat een deel van de bedrijven vindt dat ze een te kleine capaciteit hebben voor het (potentiële) orderpakket. Dat kan goed te maken hebben met de moeite om aan gekwalificeerd personeel te komen zoals we later zullen zien. Daarnaast zijn er ook redelijk wat bedrijven die vinden dat hun productiecapaciteit juist te groot is.

Grafiek 6. Oordeel ondernemers over productiecapaciteit in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

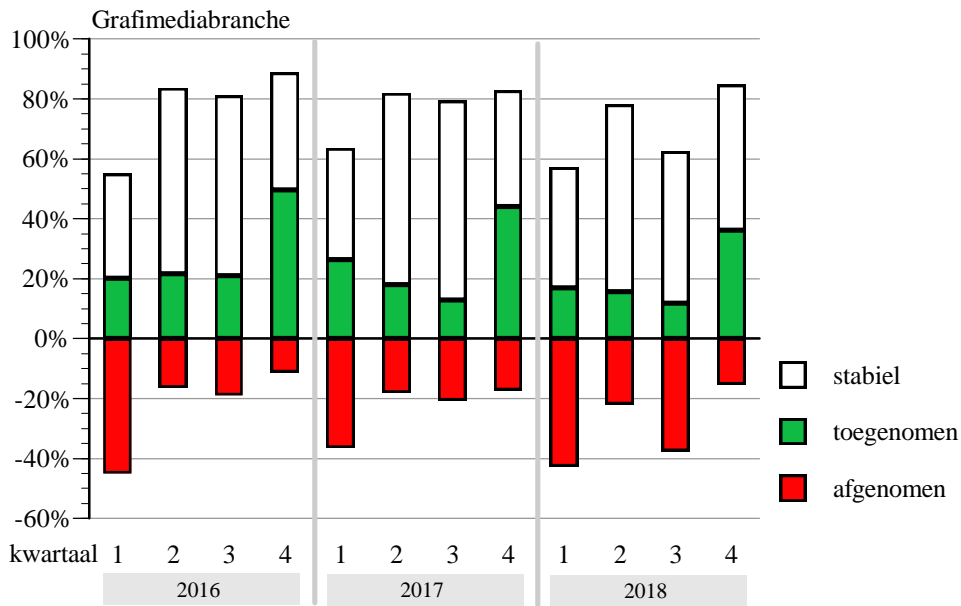
Grafiek 6 - Data

	kwartaal	te groot	te klein	normaal
2016	1	-10,0%	17,9%	72,1%
	2	-10,4%	9,4%	80,2%
	3	-12,7%	6,9%	80,4%
	4	-18,4%	5,1%	74,0%
2017	1	-14,0%	20,2%	65,7%
	2	-14,1%	16,6%	67,0%
	3	-17,6%	16,4%	61,3%
	4	-14,3%	20,3%	59,6%
2018	1	-13,6%	21,9%	61,7%
	2	-13,7%	24,7%	61,4%
	3	-5,5%	25,3%	66,3%
	4	-14,5%	14,4%	68,1%

9.4 Omzet

Dat 2018 iets minder is dan 2016 en 2017 is opnieuw in grafiek 7 over de kwartaalomzet te zien. In de loop van 2018 zien we in vergelijking met 2016 en 2017 meer bedrijven die melden dat de omzet is afgenomen en minder dat deze is toegenomen.

Grafiek 7. Oordeel ondernemers over omzet in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

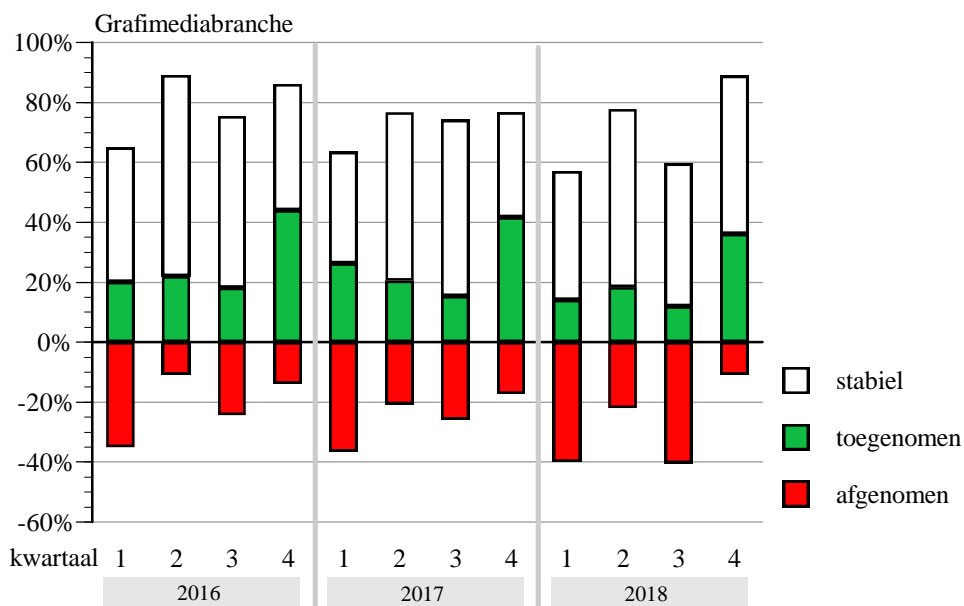
Grafiek 7 - Data

	kwartaal	afgenomen	toegenomen	stabiel	saldo
2016	1	-45,0%	20,2%	34,8%	-24,8%
	2	-16,3%	21,7%	62,0%	5,4%
	3	-19,0%	21,0%	60,0%	2,0%
	4	-11,2%	49,7%	39,1%	38,5%
2017	1	-36,5%	26,4%	37,1%	-10,1%
	2	-18,0%	18,1%	63,9%	0,1%
	3	-20,6%	12,9%	66,5%	-7,7%
	4	-17,3%	44,1%	38,6%	26,8%
2018	1	-42,7%	16,9%	40,3%	-25,8%
	2	-22,0%	15,6%	62,5%	-6,4%
	3	-37,5%	11,9%	50,5%	-25,6%
	4	-15,3%	36,1%	48,6%	20,8%

9.5 Orderontvangst

Bij de orderontvangst melden bedrijven in 2018 wat vaker dan in 2016 en 2017 dat hun orderontvangst is afgenomen en iets minder vaak dat deze is toegenomen.

Grafiek 8. Oordeel ondernemers over waarde orderontvangst in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

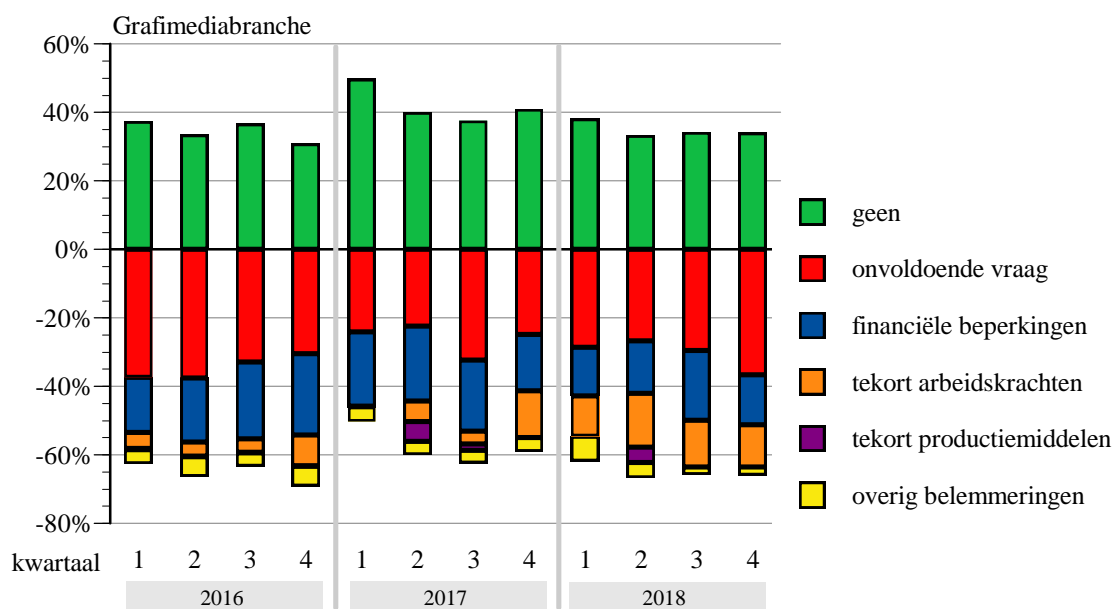
Grafiek 8 - Data

	kwartaal	afgenomen	toegenomen	stabiel	saldo
2016	1	-35,0%	20,2%	44,8%	-14,8%
	2	-10,9%	22,0%	67,1%	11,1%
	3	-24,4%	18,3%	57,1%	-6,1%
	4	-13,9%	44,1%	42,0%	30,2%
2017	1	-36,5%	26,4%	37,1%	-10,1%
	2	-20,6%	20,6%	56,2%	0,0%
	3	-25,7%	15,5%	58,8%	-10,2%
	4	-17,3%	41,8%	35,0%	24,5%
2018	1	-39,9%	14,1%	43,1%	-25,8%
	2	-22,0%	18,5%	59,4%	-3,5%
	3	-40,3%	12,1%	47,5%	-28,2%
	4	-10,9%	36,2%	52,8%	25,3%

9.6 Belemmeringen

Het percentage bedrijven dat geen belemmeringen ervaart bij hun bedrijfsuitoefening is in 2018 iets lager dan in 2017 maar hoger dan in 2016. Gemiddeld ervaart zo'n 35% geen belemmeringen, 65% ervaart deze wel. Als belangrijkste belemmering wordt onvoldoende vraag uit de markt genoemd, als tweede financiële beperkingen en als derde tekort aan arbeidskrachten. Het tekort aan arbeidskrachten komt vanaf het laatste kwartaal in 2017 op en blijft dan gedurende 2018 redelijk stabiel. Het tekort aan arbeidskrachten heeft voornamelijk met de krapte op de arbeidsmarkt te maken in combinatie met de vergrijzing van het grafische personeelsbestand. Hierdoor ontstaan er meer vervangingsvacatures terwijl het aanbod van met name geschoold personeel zeer beperkt is. Tekort aan productiemiddelen vormt geen groot probleem omdat veel bedrijven met een overcapaciteit aan productiemiddelen te maken hebben.

Grafiek 9. Oordeel ondernemers over belangrijkste belemmeringen

Bron: CBS/bewerking GOC

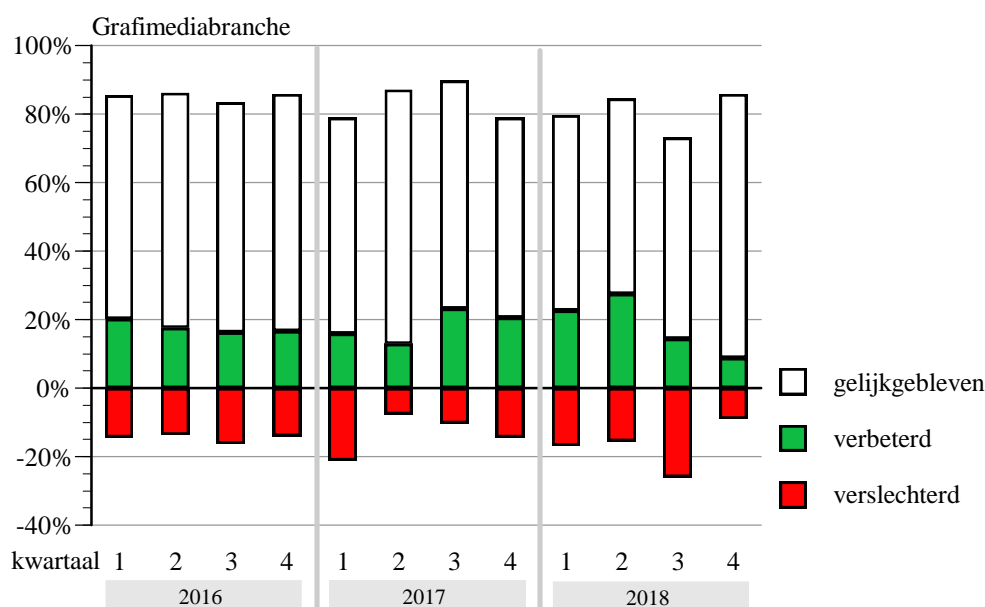
Grafiek 9 - Data

kwartaal	Grafimediabranche						
	geen	onvoldoende vraag	financiële beperkingen	tekort arbeidskrachten	productie-middelen	overige belemmeringen	
2016	1	37,5%	-37,3%	-16,1%	-4,7%	-0,3%	-4,1%
	2	33,6%	-37,5%	-18,7%	-4,2%	-0,1%	-5,9%
	3	36,7%	-32,9%	-22,3%	-4,1%	-0,1%	-3,9%
	4	30,9%	-30,4%	-23,7%	-9,1%	-0,1%	-5,8%
2017	1	49,8%	-24,1%	-21,7%	-0,1%	-0,1%	-4,2%
	2	40,1%	-22,4%	-21,9%	-5,9%	-5,8%	-3,9%
	3	37,6%	-32,3%	-20,7%	-3,8%	-1,9%	-3,7%
	4	41,0%	-24,8%	-16,4%	-13,7%	0,0%	-4,1%
2018	1	38,2%	-28,5%	-14,2%	-11,9%	0,0%	-7,2%
	2	33,3%	-26,6%	-15,5%	-15,7%	-4,4%	-4,5%
	3	34,2%	-29,5%	-20,4%	-13,6%	0,0%	-2,3%
	4	34,1%	-36,5%	-14,6%	-12,4%	0,0%	-2,4%

9.7 Concurrentiepositie

Ondanks dat de omzet in 2016 beter was ervaren meer bedrijven in de tweede helft van 2017 en eerste helft van 2018 een verbetering van hun concurrentiepositie. In het eerste kwartaal van 2017 lag dit nog anders. Toen was een groter deel van de grafische bedrijven nog negatief over hun concurrentiepositie. Dat is in de loop van het jaar sterk verbeterd. In de tweede helft van 2018 zien we een verdere verbetering van de concurrentiepositie achterwege blijven. In het derde kwartaal is zelfs een verslechtering te constateren. Het positiever inschatten van de eigen concurrentiepositie betekent overigens nog niet dat bedrijven ook meer orders hebben binnengehaald. Het betekent alleen dat ze zekerder van hun eigen kwaliteiten en mogelijkheden zijn ten opzichte van hun concurrenten.

Grafiek 10. Oordeel ondernemers over concurrentiepositie in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

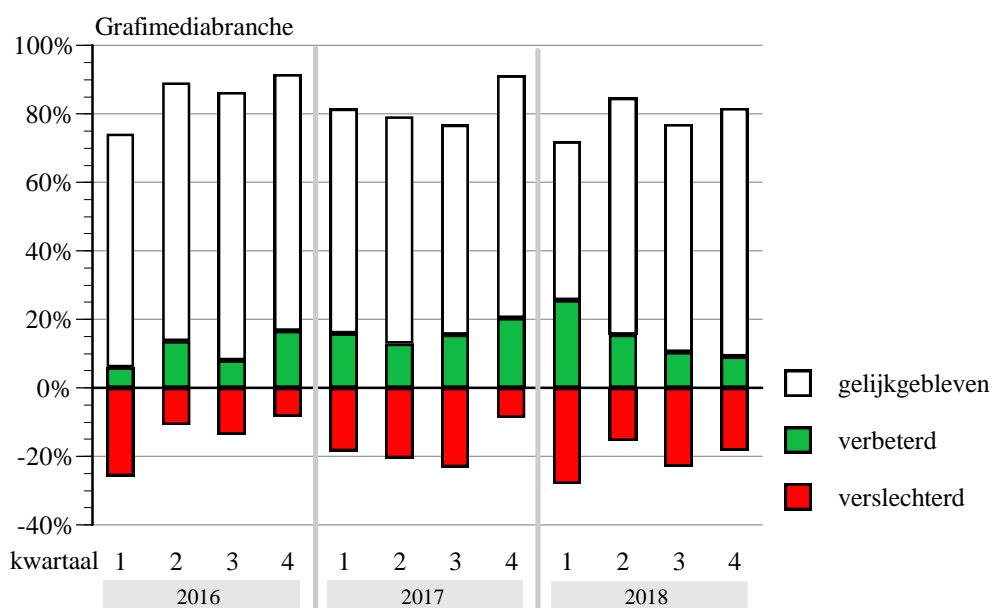
Grafiek 10 - Data

	kwartaal	verslechterd	verbeterd	gelijkgebleven	saldo
2016	1	-14,3%	20,3%	65,2%	6,0%
	2	-13,6%	17,6%	68,7%	4,0%
	3	-16,3%	16,3%	67,2%	0,0%
	4	-13,9%	16,7%	69,2%	2,8%
2017	1	-21,1%	15,9%	63,0%	-5,2%
	2	-7,7%	12,9%	74,2%	5,2%
	3	-10,3%	23,2%	66,5%	12,9%
	4	-14,4%	20,6%	58,4%	6,2%
2018	1	-16,8%	22,6%	57,0%	5,8%
	2	-15,4%	27,6%	57,0%	12,2%
	3	-25,9%	14,5%	58,7%	-11,4%
	4	-8,9%	8,8%	77,1%	-0,1%

9.8 Economisch klimaat

Vanaf begin 2017 worden steeds meer grafische bedrijven negatief over de ontwikkeling van het economische klimaat in Nederland. Daarmee werd duidelijk dat het meer positieve beeld over 2016 niet doorzette in 2017. Eind 2017 werden bedrijven echter opnieuw iets positiever over het economisch klimaat, maar begin 2018 valt dit opnieuw sterk terug om gedurende het gehele jaar eerder negatief dan positief te zijn.

Grafiek 11. Oordeel ondernemers over economisch klimaat in kwartaal

Bron: CBS/bewerking GOC

Grafiek 11 - Data

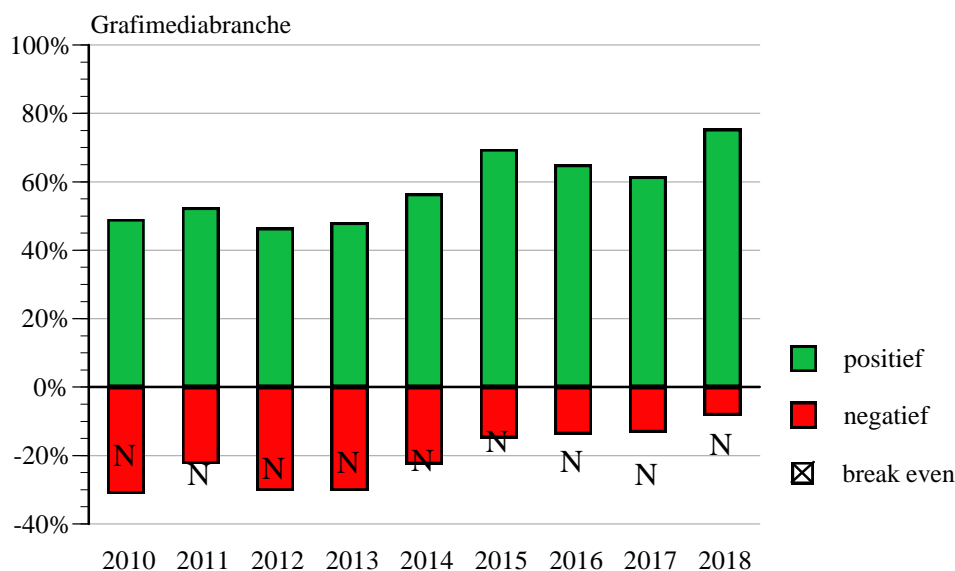
	kwartaal	verslechterd	verbeterd	gelijkgebleven	saldo
2016	1	-25,8%	6,0%	68,2%	-19,8%
	2	-10,9%	13,6%	75,6%	2,7%
	3	-13,6%	8,1%	78,3%	-5,5%
	4	-8,4%	16,7%	74,9%	8,3%
2017	1	-18,5%	15,9%	65,6%	-2,6%
	2	-20,6%	12,9%	66,5%	-7,7%
	3	-23,2%	15,5%	61,4%	-7,7%
	4	-8,7%	20,5%	70,7%	11,8%
2018	1	-28,0%	25,6%	46,4%	-2,4%
	2	-15,4%	15,6%	69,1%	0,2%
	3	-22,9%	10,5%	66,5%	-12,4%
	4	-18,2%	9,2%	72,6%	-9,0%

9.9 Bedrijfsresultaat

Het bedrijfsresultaat en de ontwikkeling daarvan worden onderzocht via de jaarlijkse enquête van GOC over de economische - en arbeidsmarktontwikkelingen in de branche. Grafiek 12 laat over de afgelopen 9 jaar zien welk deel van de bedrijven een positief, negatief of break even economisch bedrijfsresultaat behaalden. Het percentage bedrijven dat precies break even draait is in de grafiek apart weergegeven. Break even betekent dat men noch winst noch verlies heeft gemaakt. In de grafiek is te zien dat het percentage bedrijven met een positief bedrijfsresultaat langzaam weer toeneemt. Wel zijn er van jaar tot jaar duidelijke schommelingen te zien. Een deel van de bedrijven die in de afgelopen jaren een negatief bedrijfsresultaat behaalden is inmiddels met hun activiteiten gestopt. Een ander deel weet een negatief resultaat al of niet via een reorganisatie om te buigen in een break even of zelfs een positief resultaat. In 2018 behaalde 75,5% een positief resultaat, 16,1% een break even en 8,3% een negatief resultaat.

De combinatie van het behaalde bedrijfsresultaat met de ontwikkeling ervan in 2018 is weergegeven in tabel 19. Over 2017 en 2018 heeft 18,2% van de bedrijven een stabiel positief bedrijfsresultaat behaald en 1,8% een stabiel negatief resultaat. Nog eens 9,4% heeft een stabiel break even resultaat, zodat in totaal 11,2% over zowel 2017 als 2018 géén positief bedrijfsresultaat heeft behaald. In 2018 realiseert 56% van de bedrijven een verbetering van hun bedrijfsresultaat en 14,6% een verslechtering.

Grafiek 12. Percentage bedrijven met het behaalde bedrijfsresultaat

Bron: GOC Enquête economische- en arbeidsmarktontwikkeling 2010-2019

Tabel 19. Bedrijfsresultaat in 2018 (percentage bedrijven)

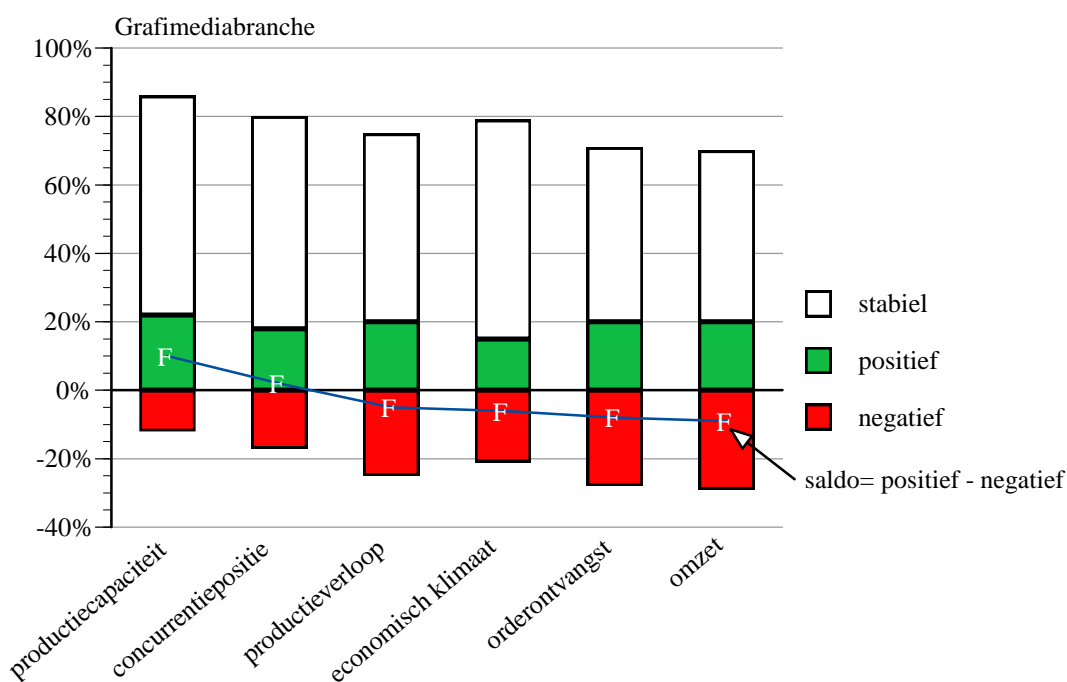
Ontwikkeling t.o.v. 2017	Behaald bedrijfsresultaat in 2018			
	positief	break even	negatief	totaal
Stabiël bedrijfsresultaat	18,2%	9,4%	1,8%	29,4%
Verbetering bedrijfsresultaat	50,8%	4,2%	1,0%	56,0%
Verslechtering bedrijfsresultaat	6,6%	2,5%	5,6%	14,6%
Totaal	75,5%	16,1%	8,3%	100%

Bron: GOC Enquête economische- en arbeidsmarktontwikkeling 2019 © GOC 2019

9.10 Totaalbeeld over 2018

In grafiek 13 zijn 6 aspecten die eerder een voor een gedetailleerd werden behandeld bijeengebracht. Daarvoor werd per aspect de kwartaalscores over 2018 omgerekend naar een gemiddelde jaarscore. In de grafiek zijn de aspecten van links naar rechts gerangschikt van meest positief naar meest negatief. Slechts twee van de zes aspecten behalen een positief saldo: een verbetering van de benutting van de productiecapaciteit en een lichte verbetering van de concurrentiepositie. De overige vier aspecten hebben een negatief saldo. Dat wil zeggen dat méér bedrijven een verslechtering ervaren dan een verbetering. Het meest negatieve saldo wordt bereikt bij de ontwikkeling van de omzet en de orderontvangst. Deze hangen uiteraard samen, al hoewel de omzet ook kan dalen omdat de orders steeds kleiner worden. Ook ervaart men een verslechtering in 2018 van het economisch klimaat en het productieverloop.

Grafiek 13. Oordeel ondernemers over bedrijfsontwikkeling in 2018 op 6 aspecten

Bron: CBS/bewerking GOC

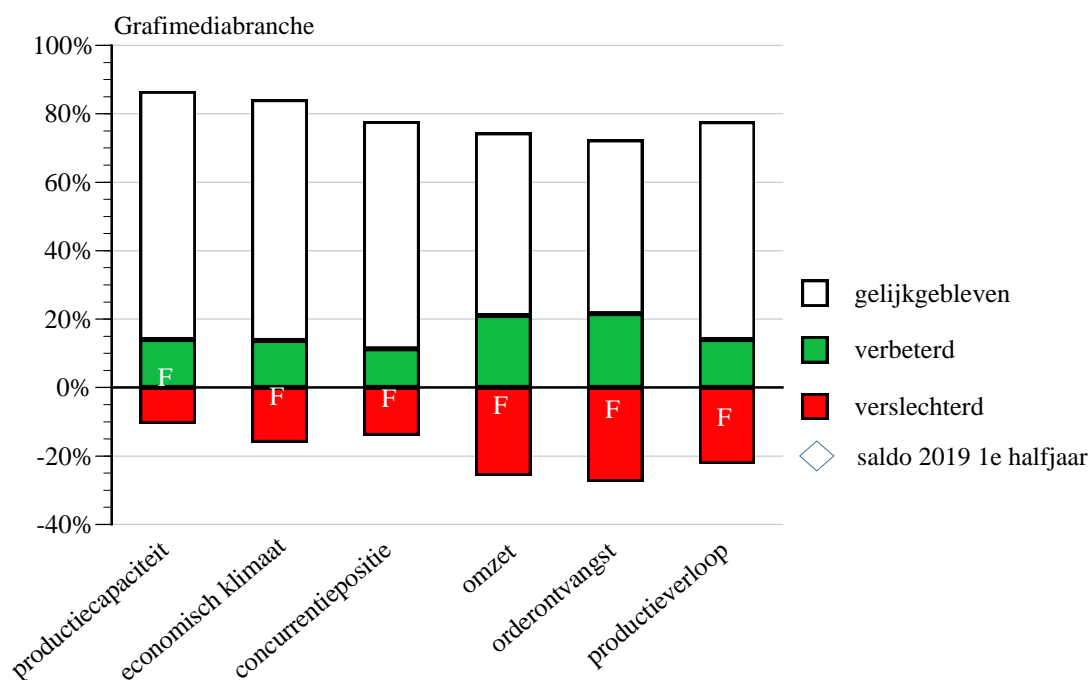
Grafiek 13 - Data

Grafiek	Item	verslechterd	verbeterd	gelijkgebleven	saldo
6	productiecapaciteit	-11,8%	21,6%	64,4%	9,8%
10	concurrentiepositie	-16,8%	18,4%	62,5%	1,6%
3	productieverloop	-25,0%	20,2%	54,9%	-4,9%
11	economisch klimaat	-21,1%	15,2%	63,7%	-5,9%
8	orderontvangst	-28,3%	20,2%	50,7%	-8,1%
7	omzet	-29,4%	20,1%	50,5%	-9,3%

9.11 Ontwikkeling eerste kwartaal 2019

De zes aspecten van de economische ontwikkeling in de grafimediabranche over 2018 zijn ook in kaart gebracht over het eerste halfjaar van 2019. Deze cijfers geven nog geen volledig beeld over 2019 omdat de omzet in het vierde kwartaal altijd het hoogst is, en dus nog een positief effect op de jaarcijfers zal hebben. In grafiek 14 is te zien dat in het eerste halfjaar van 2019 meer bedrijven hun omzet, orderontvangst en productieverloop verder zien verslechteren dan bedrijven die een verbetering ervaren (saldo=negatief). Bij de ontwikkeling van de productiecapaciteit is het saldo positief, bij het economisch klimaat en de concurrentiepositie licht negatief. Uit het beeld kan geconcludeerd worden dat per saldo de omzet en orderontvangst verder teruglopen. Daarmee profiteert de grafische branche niet of nauwelijks van de gunstige economische conjunctuur en de daarmee toegenomen consumentenbestedingen.

Grafiek 14. Oordeel ondernemers over bedrijfsontwikkeling eerste helft 2019 op 6 aspecten

Bron: CBS/bewerking GOC

Grafiek 14 - Data

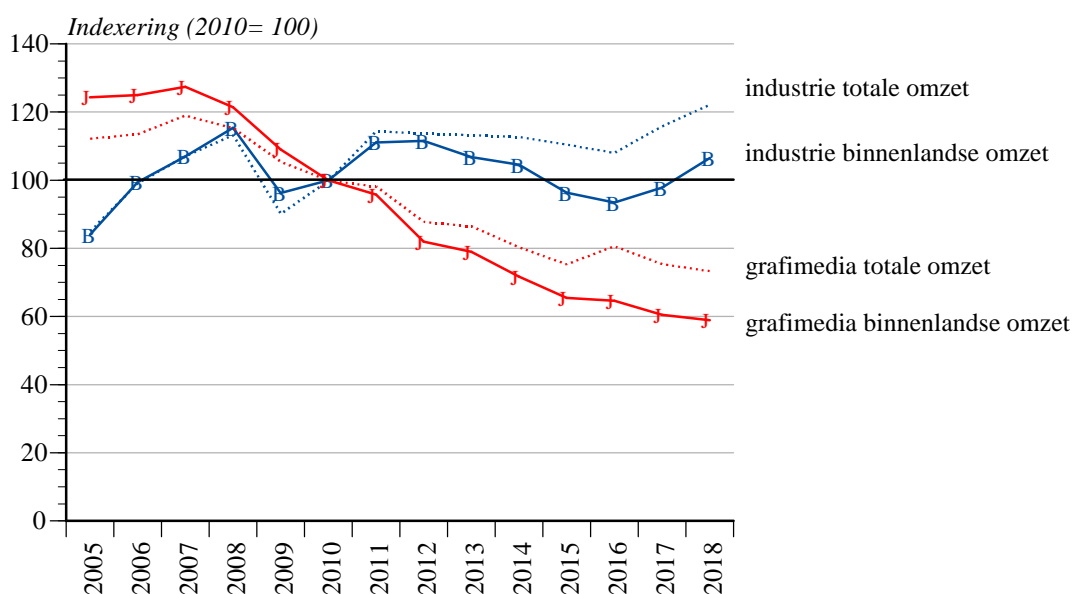
Item	gemiddeld over 1e halfjaar 2019			
	verslechterd	verbeterd	gelijkgebleven	saldo
productiecapaciteit	-10,6%	14,0%	72,6%	3,4%
economisch klimaat	-16,0%	13,8%	70,3%	-2,2%
concurrentiepositie	-14,0%	11,3%	66,5%	-2,7%
omzet	-25,7%	21,0%	53,4%	-4,7%
orderontvangst	-27,5%	21,6%	50,8%	-5,9%
productieverloop	-22,3%	14,0%	63,7%	-8,4%

9.12 Ontwikkeling grafimediabranche vergeleken met totale industrie

In grafiek 15 wordt de ontwikkeling van de omzet van de grafimediabranche vergeleken met de omzet in de gehele industrie. Daaruit blijkt dat de industrie beter profiteert van de opleving van de economie en daardoor niet verder wegzakt zoals dit wel gebeurt binnen de grafimediabranche. Zowel voor de industrie als geheel als voor de grafimediabranche geldt dat de export zich beter ontwikkelt dan de omzet op de binnenlandse markt. In de afgelopen twee jaar zien we dat de industrie zich krachtig herstelt, zowel qua export als afzet op de binnenlandse markt, terwijl de grafimediabranche in beide opzichten het juist slechter is gaan doen.

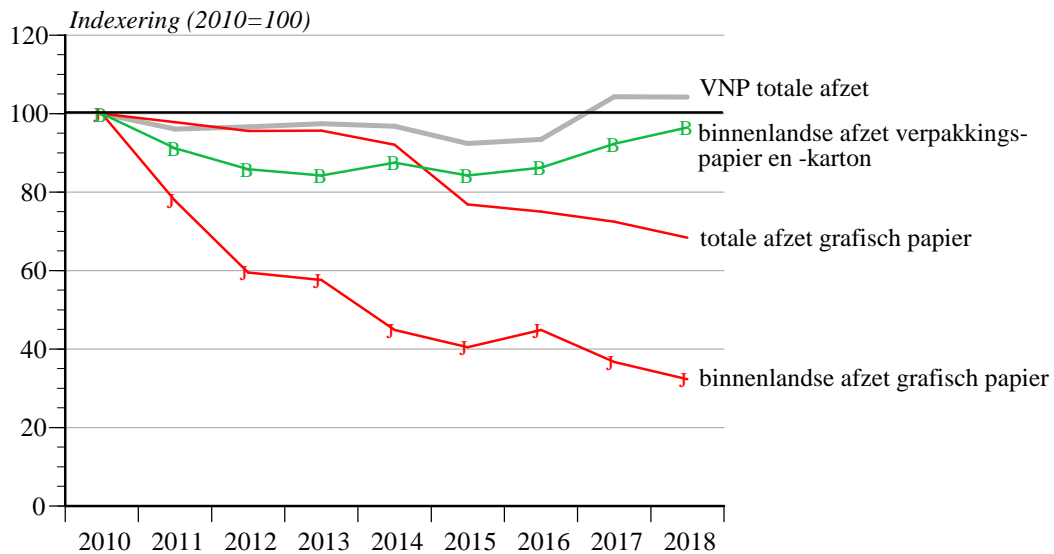
In grafiek 16 zijn cijfers van de Nederlandse papier- en kartonindustrie uitgezet waaruit blijkt dat hun totale afzetvolume (binnenlands en export samen) gegroeid is, en dit ook geldt voor de afzet van verpakkingspapier en -karton, maar niet voor de afzet van grafisch papier. Zowel de export van grafisch papier als de afzet op de binnenlandse markt zijn fors gedaald. Weliswaar vindt er ook handel in grafisch papier plaats dat geïmporteerd wordt vanuit het buitenland, maar de trend zal daardoor niet fundamenteel anders worden. Zowel in omzet (Euro's) als in volume (papier) loopt de economische activiteit binnen de grafimediabranche van jaar tot jaar structureel verder terug. Dat grafische bedrijven zelf ook ervaren dat het economisch klimaat wel verbeterd is, waardoor hun bedrijfsresultaten tevens verbeterd zijn, maar dat deze verbetering in economisch klimaat niet doorzet blijkt uit grafiek 17. Het saldo van verbetering versus verslechtering is in de afgelopen jaren sterk verbeterd maar nog steeds niet positief geworden. Binnen de industrie is dit wel gebeurd. Tevens zien we dat ondernemers het klimaat inmiddels weer zien verslechteren. Dit gebeurt zowel in de industrie als in de grafimediabranche, maar in de grafimediabranche is men structureel negatiever dan in de gehele industrie.

Grafiek 15. Ontwikkeling van de omzet in de industrie en de grafimediabranche

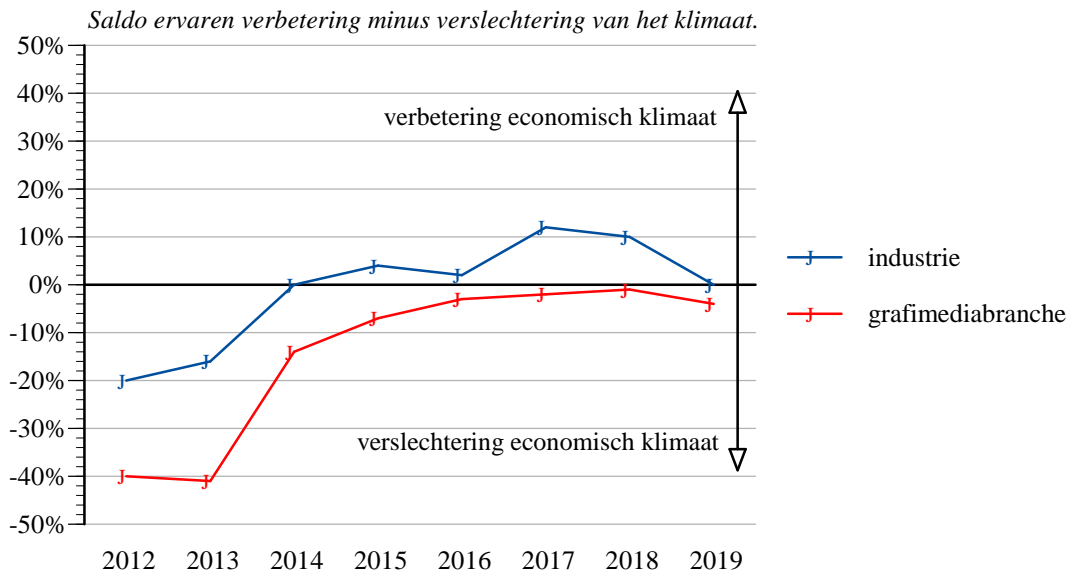
Bron: CBS/VNP jaarverslag 2018/bewerking GOC

Grafiek 16. Ontwikkeling van het afzetvolume van de Nederlandse papier- en kartonfabrikanten (VNP)

Bron: VNP jaarverslag 2018/bewerking GOC

Grafiek 17. Economisch klimaat in de industrie en de grafimediabranche.

Bron: CBS/bewerking GOC

a&ofondsgrafmediabranche

A&O Fonds Grafmediabranche

Boeingavenue 209, 1119 PD • Schiphol-Rijk

t (0318) 53 91 99 • f (0318) 52 99 69

www.aenofondsgrafimedia.nl